

A SZÉKELY KÖZBIRTOKOSSÁGI VAGYONOK EREDETE, TÖRTÉ- NELMI ÉS JOGI FEJLŐDÉSE AZ ŐSFOGLALÁSTÓL NAPJAINKIG,

különös tekintettel Ditró és Szárhegy
községek borszéki közbirtokossá-
gának borszéki közös vagyonára.

IRTA: D. DR. CSIBY ANDOR

A SZÉKELY KÖZBIRTOKOSSÁGI VAGYONOK EREDETE, TÖRTÉNELMI ÉS JOGI FEJLŐDÉSE AZ ŐSFOGLALÁSTÓL NAPJAINKIG

Különös tekintettel Ditró és Szárhegy
községek borszéki közbirtokossá-
gának borszéki közös vagyonára.

IRTA: D. DR. CSIBY ANDOR

Szerző fenntart magának minden jogot, így
a fordítás és utánnyomás jogát is.

I.

Általános rész.

Forrásmunkák:

- 1.) Régi törvények és rendeletek. (Aprobata Const.)
- 2.) Dr. Connert János: A székelyek alkotmányának históriája. Székelyudvarhely 1906.
- 3.) Ditrói Puskás Ferencz: Borszék története. 1882.
- 4.) Különféle periratok.
- 5.) Ditró- és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságának jegyzőkönyvei.
- 6.) Dr. Pál Gábor: Készülődések a közbirtokosságok és urbéri birtokosságok reformjára. (Jogtörténelmi és birtokpolitikai tanulmány. Megjelent a „Magyar Kisebbség“ 1928 évi 4–6 számaiban.
- 7.) Dr. Endes: Csik- Gyergyó- és Kászonszék (Csikvármegye) földjének és népének története. Budapest 1937.
- 8.) Régi magyar törvények és curiai döntvények.
- 9.) Dr. Szabó Lajos: A birtok védelme. Csikszereda 1910.
- 10.) Bartalis Ágost: A csiki székelység alapvető kérdései. Csikszereda 1931.

ELŐSZÓ.

Jelen könyvem megírására az a különös érdeklődés készített, melylyel a székely közbirtokossági vagyonok keletkezése és jellegére nézve nemcsak a román államhatalom, különösen a szakkörök, viseltetnek, hanem maga az egész székelység is.

Mindkét részről jogos és érthető ez az érdeklődés. A román államhatalom részéről azért, mivel a székelységnek ez az ősrégi vagyonjogi szervezete eddig teljesen ismeretlen volt előtte, míg a székely közbirtokosságoknak e kérdés iránti különös érdeklődését az váltotta ki, hogy talán maga sem volt teljesen tisztában ezen vagyonának keletkezésével és jellegével, mert hiszen *eredete a régi székely történelem-előtti időkre nyulik vissza egészen az ősfoglalásig*. De különösen kell, hogy érdekelje ez a kérdés az összszékelységet márcsak azért is, mivel ez a birtokszervezete jelenleg existenciális kérdését jelenti, s mindazok a reformok, amelyekkel a román államhatalom e szervezetet új alapokra kívánta fektetni úgy a múltban, mint akarja a jelenben, *a székelységnek teljes anyagi összeroppanását eredményezné* abban az esetben, hogyha ezen reformokat téves történelmi és gazdasági adatokra és felfogásra építené fel.

Tudomásunk van arról, hogy a román szakkörök is különös figyelemmel foglalkoznak e kérdéssel. Mi sem akarunk mást, minthogy a szakköröknek segítségére legyünk e munkájában, mert hiszen e kérdést, mint saját husunkbavágót, mi jobban ismerhetjük bárkinél is. Nemcsak a történelem, hanem évszázados tradíciók fűznek minket ez ősrégi birtokszervezetünkhöz, s ha némely közbirtokosságnál a szervezés és kezelés tekintetében talán voltak is némi eltérések, azonban egyben: *a vagyon keletkezése és jellege tekintetében minden közbirtokossági vagyon egy-és ugyanaz*.

Jelen könyvem két részre oszlik: egy általános és egy különös részre. Az általános részben a közbirtokossági vagyonok

keletkezésével és jellegével általában fogok foglalkozni, míg a különös részben Ditró és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságának közös vagyona fejlődését, szervezetét és vagyona megtartása tekintetében egyrészt a multban kifejtett védekezéseit és küzdelmeit fogom ismertetni, annál is inkább, mivel ezekre nézve a közbirtokossági jegyzőkönyvekben és egyes birói ítéletekben biztos adataink és támpontjaink vannak, amelyekkel talán más közbirtokosságok nem rendelkeznek, de *amelyek kihatásaikban épugy vonatkozhatnak rájuk is, mint Ditró és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságára*; másrészt ugy ezen, mint a többi székely közbirtokossági vagyonok fejlődés-történetét élénken dokumentálják azok a különböző forumu birósági ítéletek is, amelyek Ditró és Szárhegy községek borszéki közös vagyonának megvédése és megtartása céljából a mult idők folyamán különböző alkalmakkor hozattak.

Az itt elmondottakon kívül azonban még egy más szempont és ok is késztetett jelen könyvem megírására. Ez a szempont és ok nem volt más, mint megismertetni a közbirtokosságokat, s ezek között is elsősorban Ditró és Szárhegy községek, a népi szójárásban: *a két község közbirtokosságát* e közös vagyonuk eredetével, történetével, fejlődésével, s vagyona megtartása körül kifejtett küzdelmeivel azért, hogy e küzdelmekből az utódok erőt és hitet merithessenek. Mert a mult mindenkor kötelez.

Hogy céloamat elérem-e, nem tudom; de azt tudom, hogy ha egyetlen egy esetben is segítségére tudok lenni környemmel bármelyik közbirtokosságnak; hogyha egyetlen egy esetben is fel tudom hívni figyelmét egyetlen egy székely közbirtokosságnak is a multa s az ebből folyó kötelezettségekre, — ugy nem végeztem hiábavaló munkát.

Kelt Gyergyószentmiklóson 1938 augusztus havában.

Dr. Csiby Andor.

•••••

A közbirtokossági vagyonok keletkezése.

ÖSFOGLALÁS.

Hogy a közbirtokossági vagyonok keletkezését megismerhesük, vissza kell mennünk egészen a székelységnek Erdélybe történt betelepüléséig, az ősfoglalásig.

Hogy ez az ősfoglalás hogyan és milyen időben történt, arra nézve biztos történelmi támpontjaink nincsenek, azonban Tagányi Károly és a porosz Meitzen a Székelyföldön a földközösség és a közös birtoklás még felismerhető mai nyomaiból arra következtetnek, illetve kimutatják, hogy Erdélyben egyedül a székelység az ősfoglaló nép. (Dr. Connert János: A székelyek alkotmányának története, 9 oldal.)

Egy azonban semmiképen sem vitatható el, és pedig az, hogy az ősfoglaló székelységnek törzsszervezete, vagyis a legelső katonai, társadalmi és birtokszervezete a földközösség volt.

Történelmi okmányokból kimutathatólag a hét székely székben* ugyanazon hat nemzetségi uralkodott, s ez a nemzetségi berendezkedés volt a székelységnek első katonai szervezete. Az ősfoglaló székely legelső sorban is katona volt, s egész akkori társadalmi és gazdasági berendezkedése tisztán katonai célokat is szolgált egészen a székelyhatárőrség megszűnéséig, 1851-ig. Ez volt az érdeke legelső sorban is magának a székelységnek, azután, később az uralkodóknak is, mert csak a székelységnek ez a berendezkedése tette lehetővé számukra azt, hogy minden székely bármikor is készen állhasson az ország védelmére és hogy részt vehessen az uralkodók katonai hadműveleteiben. Innen volt az, hogy a Székelyföldre nem terjedt ki a fiscus (államkinestár) örökösödési joga még felségsértés esetében sem, hanem valamely

* A Székelyföld már a XIII. század előtt „székek“-re volt felosztva, melyek a jelenlegi „járás“-i beosztásnak felelnek meg. Az egész Székelyföld 7 törzs vagy anyaszékre oszlott, melyek mellett voltak a fiuszékek.

székely család kihalása esetén is a Tripartitum (Verböczy Hármaskönyve) szerint annak vagyona utódjaira vagy testvéreire szállott. *Nem ismerte el soha a székelység a királynak birtokadományozási jogát sem (jus regium), mert ezzel nemcsak ősi jogát, hanem saját életeexistenciájának fenntartását is látta veszélyeztetve.*

A székelységnek későbbi egész önkormányzata is — törvényhozás, közigazgatás, igazságszolgáltatás — ezen katonai mivoltán nyugodott és súlyát az adta meg, hogy mily értéket képviselt a nemzet haderejében.

Ennek az ősrégi vérségi vagy törzsszervezetnek a letelepüléskori alakulatai a „tizesek“, melyek 1848 után részint mint az ősfoglalásu vagyont kezelő tizes birtokosságok, részint mint közös gazdálkodást folytató társulatok, részint mint az egyházak patronusai, vagy mint egyszerű falurészek maradtak fenn mai napig is. (Dr. Endes M.: Csik- Gyergyó- és Kászsorszék népének és földjének története. (49. 50 old.)

Hogy miből alakultak ki a közbirtokossági vagyonok, azt a magánbirtok kialakulási rendszeréből következtethetjük.

A székely magánbirtok intézménye a közös vagyonból kihasított u. n. „magánirtványok“-ból fejlődött ki, mely még a XVII. század végén is egyként meg volt engedve szegénynek, gazdagnak, sőt még a „szabados“-nak is, *s amely irtványok aztán magántulajdonná váltak.* Ezek az „irtás“-ok nem voltak egyebek, mint a *közösen használt erdők egyrészének szántó, rét vagy kaszálóvá történt átalakítása.* (Ma is „irtás“ vagy „irtás“-nak nevezi a székely ugyanezt a műveletet. Szerző.) Ezek az irtások azonban idővel annyira elszaporodtak, hogy például 1699-ben Aranyosszék falvainak rendeletben kellett megtiltania a további irtásokat oly módon, hogy *a „régebbi irtások, amiket eddig szántottak, maradjon kezökben.“*

Ebből a közösen használt erdőbirtokból fejlődött ki az u. n. „*nyil- vagy osztó föld*“ is -sessio-, mely rendesen a házzal járt, s mely nem volt egyéb, mint *mindegyik telkes gazdának — rendjének megfelelően — a közös osztóföldből való részesedése,* mely részesedés megállapításának kulcsául a haza védelmezésében való részvétel szolgált. (Ime még most is, a

XVI.-ik században, a közös tulajdonban való részesedés a katonai szervezeten, illetve „renden“ alapul. Szerző.)

Most már a magánirtványok és osztóföldeken felül közös és osztatlan használatban megmaradt erdőbirtok képezi a közbirtokosságok alapját, melynek már akkor is az volt a gazdasági célja és rendeltetése, hogy a közös birtokosok között annak táját, mint épület- és tűzifát, kiosztották és hogy gondoskodjék a birtokossági tagok legelő szükségletéről, épen úgy, mint napjainkban is.

Hogy a székelységnek a közös erdő és legelőkre vonatkozó ezen ősfoglalási tudata és meggyőződése mennyire beidegződött az ő felfogásába, jellemzőül itt két esetet sorolunk fel. Így egy 1869 jun. 23-án kelt és az akkori belügy-, pénzügy, és igazságügyminiszternek a székely gyalog- és huszárezredek kincstári kezelés alatt álló ingó- és ingatlan javai visszaadása tárgyában Ő Felségéhez intézett felségfolyamodványában olvashatjuk, hogy . . . „a székely nemzet az általa birtokolt földet őstoglulás jogán birta, s a korona itt nem birván örökösödési joggal, birtokos nem is lehetett.“

1890 okt. 30-án a legelők és erdőkre nézve Csikvármegye- nek a belügy-, pénzügy-, igazságügy-, kereskedelem- és földművelésügyi miniszterekhez intézett feliratában ez áll: „Igaz, hogy a magyar földön (a régi Magyarországnak Erdélyen kívüli részeiben. Szerző.) a földesuri jog az erdőkre és legelőkre is kiterjedt, de Csikban, hol a föld vagy együttes, vagy önálló eredeti foglálás, egészen más tekintet alá esik a földesuri jog“. (Lásd tovább a II-dik részben Puskás Ferencz felfogását és a különböző bírói ítéleteket. Szerző.)

A közbirtokossági vagyonok története és jogi fejlődése.

I.

Előbbi sorainkban az ősfoglaló székelység katonai, társadalmi és gazdasági berendezkedéséből megállapítottuk, hogy a közbirtokossági vagyonok eredete egészen az ősfoglalásig nyulik vissza. A székelységnek ez a tulajdonközössége egy *eredeti tényleges állapot*, amely sem intézményesítve, sem pedig szervezeti formába öntve ebben az időben még nem volt, s így nagyon természetes, hogy közbirtokosságokról ilyen értelemben régi magyar törvényeinkben sincsen egyetlen szó is.

Az 1500-as éveket követő magyar törvényeinkben azonban a közbirtokossági elnevezés csiráit már felfedezhetjük. Így az 1563: XIX. t. c a „*több testvér tulajdonát képező*“ végvárak aránylagos fenntartásáról; az 1625: LIX. t. c., „*a több testvér vagy özvegy közös birtokában lévő*“ vég vagy egyéb várak javításáról intézkedik. Az 1715: LXIX. t. c., mely szintén a „közös épületek“, nevezetesen: „*a végvárak, várak, kastélyok, malmok s más e nemű épületek*“ fenntartásáról szól, — első ízben említi „*közös birtokosok*“-at.

Az 1729: XXIII. t. c 4 § a a többek között ezt mondja: „*A közbirtokosok*“ maguk között összejöhhetnek ugyan, de amiket végeztek, kötelesek a legközelebbi megyegyűlésen bejelenteni.“

E törvénycikkben foglalt intézkedésből még mindig az tűnik ki, hogy ez is, a hivatkozott megelőző törvénycikkekkel együtt, a „végvárak, várak s egyéb e nemű épületek“ fenntartásáról szól, mivel ezek fenntartása feletti ellenőrzés az alispánnak és a megyegyűléseknek van ezidőbeli törvényeinkben fenntartva.

Az 1802: XXIV. t. c. 2§-a, mely a vadászat és madarászat gyakorlásáról intézkedik, első ízben használja a „*közbirtokosság*“

elnevezést, s e törvénycikkből már az is kitűnik, hogy a végvárok, várak stb. közös birtokosain kívül már a vadászat és madarászatra nézve is léteznek közös birtokosok, illetve előfordul „köz**birtokosság**“.

Az 1807: XVII. t. c. a „**magánosok és együttesen érdekeltek**“ többsége által létesítendő vízművekről szól.

A legelső törvény, amely a végvárok, várak, malmok, vadászat és madarászat és vízműveken kívül már az erdőköz**birtokosságok** létezését is bizonyossá teszi, amely magában hordja a későbbi arányosítás csiráját is, az első erdőtörvénynek nevezhető 1807: XXI. t. c., melynek 9. §-a a következőképen intézkedik: „**Erdő**, cserjés, füzes és tuskés helyek nem szabályozott „köz**birtokában**“ részes birtokostársak mindegyikének a jobb művelés és fenntartás céljából is szabadságában álland az erdők arányos felosztása végett hatósági segítséget és zárlat elrendelését kívánnia“, míg a 10 §. kimondja: „Nehogy azonban a „köz**birtokosságban**“ azok, akik a zárlatra okot nem szolgáltatnak, annak terhétől az igazságon felül sujtassanak, szabadságukra hagyatik a többi **közbirtokosoknak** is osztályrészük arányos kihasítására pert indítaniok„.

A magyar törvényhozásban a közbirtokosságok, mint ilyenek, az 1836: XII. t. cikkben nyernek nagyobb fontosságot és domborodik ki rendeltetésük és céljuk, mely törvény a „határbeli közös haszonvételekre nézve gyakorlatból behozandó arányuságról“ szól, melyet követnek az 1840: VII. t. c., melynek 14. §-a a „köz**birtokosságokban** az arányosítás és urbéri elkülönítésről; az 1840: XXX. és XXXI. t. cikkek a tagosítás és arányosításról; az 1880: XLV. t. c. 38 §-a az arányosítás megengedhetősége és az aránykulcs megállapításáról, míg végül mindezeket betetőzi az 1898: XIX t. c., mely a közbirtokosságok gazdasági ügyvitelét szabályozza és amely törvénycikk alapján nyerik el a **közbirtokosságok** jogi személyiségüket.

A közbirtokosság fogalmának meghatározása és a közbirtokosság jogi személyisége.

II.

Hogy a közbirtokosság fogalmához eljuthassunk, az itt előrebocsátottakat mind el kellett mondanunk.

Megállapíthattuk ezekből, hogy a közbirtokosság fogalma csak *lassan és évszázadokon át* fejlődött a mai lényegéig, ami teljesen megérthető is, hogyha figyelembe vesszük az akkori idők katonai és rendi berendezkedését.

Kimutattuk a „közbirtokossági vagyonok keletkezése“ című fejezetünkben, hogy e vagyonok keletkezése az ösfoglaló székelység katonai, társadalmi és közgazdasági berendezkedésében leli alapját, mely berendezkedés fő jellege az akkori időknek megfelelően, legelső sorban is katonai volt. Ez a főjelleg változatlanul uralkodik egészen a 18. ik századig, mikor is, mint kifejtettük, a legelső magyar írott törvénycikkeinkben előforduló „*közös birtok*“: a végvárok, várak s más e nemű közös birtokok, s ezeknek „*közös birtokosai*“ fogalmának lassu elhalványulásaival az 1807: XXI. t. cikkben előtérbe kezdenek kerülni az „erdők, tüskés és füzes helyek nem szabályozott közbirtokosai“, hogy aztán az 1836: XII. t. cikkben teljesen kidomborodjék a közbirtokosságok valódi, mai értelemben vett jellege.

Hogy a közbirtokossági vagyonok keletkezése és fejlődés történetének általunk röviden itt vázolt alapja és sorrendisége mennyiben megfelel a való tényállásnak, igazolják Dr. Márkus Dezső magyar igazságügyminiszteriumhoz beosztott volt kuriai bírónak a közbirtokossági vagyonokra vonatkozó következő megállapításai: „A tulajdonközösségnek a tulajdonjog régi alakzataiból az ingatlanokra kifejlődött egyik, napjainkig jelentőséggel bíró, maradványa a közbirtokosság, mely akként keletkezett, hogy a *nemzetségek*

tagjai nem bocsátották osztály alá az összes ingatlanaikat, hanem csak az intenzívebb művelés alatt állót, (osztó- és nyílföldek. Szerző), míg a külterjes művelés alatt álló ingatlanok tekintetében közösségben maradtak, különösen akkor, ha az ingatlannal valamely királyi haszonvétele is össze volt kötve, (mint pl. vadászat, halászat, malom, italmérési jog stb.), melyet megosztani amugy sem lehetett. Közbirtokosság tehát tennifog, ha egy vagy több helységhez vagy pusztához tartozó nemesi ingatlan jutalékát tevő ingatlant (erdő, legelő) vagy annak haszonvételeit osztatlan állapotban többen birtokolják. Közbirtokosság tehát csak nemesi ingatlanokon lehetséges.“ (Lásd Dr. Márkus D.: Magyar Jogi Lexikon VI. kötet 733 oldal. Ugyanezt a felfogást tükrözi vissza Bartalis Ágostonnak „A csiki székelység alapvető kérdései“ c. tanulmánya is, melyben a többek között a következőket mondja: „Az ősfoglaló csiki székelység az idetelepüléskor kijelölte a nemzetségek és családok részére a házhelyeket (antiqua sessio); nyilhuzással felosztotta a művelésre alkalmas földeket, a többit közösségben hagyta és azt közösen használták és együttesen kormányozták.

A mai közbirtokosságok egyenes utódai, leszármazói a letelepüléskori földközösségnek, s tulajdonos volt a székelységek három rendjéhez tartozó székelység egyeteme. Ez a földközösség annyira fennmaradt, hogy a községenkénti elosztás is csak a legújabb időben, az 1871 évi LX. és az 1880. évi XLV. t. c. életbelépte után vitetett keresztül.“ (Lásd bővebben a II. részben Puskás F. felfogását és a különböző birói ítéleteket. Szerző.)

A közbirtokosságok fogalmának újabbi (urbéri elkülönítés utáni Szerző.) meghatározását fejti ki Dr. Szabó Lajos volt járásbíró a következőkben: „Közbirtokosok (compossessor) azok, kiket valamely község határában bizonyos és rendesen nagyobb kiterjedésű ingatlanokra vonatkozólag közös tulajdon, közös birtoklási, illetve a közös haszonvételei jog illet meg. Az ily birtokosok összesége alkotja az u. n. közbirtokosságot (Compossessoratus.) A közösen használt ingatlanok rendszerint erdők és legelőkből állanak. (Székely közbirtokosságok. Szerző.) Ezek használata az összes tagok között eszmei hányadok szerint közös. A közbirtokosok mindegyike csak egy bizonyos eszmei hányad élvezetében van, mely hányadnak megfe-

lelőben az arányosítási perben megállapított aránykulcs szerint az egyeseket megillető részek, mint az egésznek bizonyos törtszámai, telekkönyvileg is kitüntetést nyernek, anélkül azonban, hogy természetben a közösség megszüntettetnék.” (Lásd: Dr Szabó L.: „A birtok és védelme” c. könyvének 113 lapját.)

A közbirtokosságok jogi személyiségére nézve nem akarunk itt részletes jogi fejtegetésekbe bocsátkozni; teljesen elégségesnek tartjuk, hogyha e tekintetben a m. kir. Curiának egy pár döntvényét közöljük.

Igy az 1908. febr. 6-án 2801 sz. alatt hozott döntvény kimondja: „A közbirtokosság, ha kellő testületi szervezettel bír, jogi személynek tekintendő, s a közös vagyon kezelése s affelett való rendelkezés tekintetében kormányhatósági jóváhagyás nélkül is a jogi személyt megillető jogokkal, tehát egyebek között a perlési joggal is bír.” (Lásd Dr Márkus D.: Felsőbíróságaink elvi határozatai. Budapest Révai Testvérek kiadása 1908 évf. 337 oldal.)

A Curia 39646/1887. I. G. 633. 1898.—G. 46/1904 sz. határozataiban szintén elismeri a közbirtokosság jogi személyiségét. A 897/1905 sz. határozat szerint pedig oly esetben, midőn a közbirtokosság szervezve nincs, csak az igazolt birtokosok egyenkint nevezhetnek képviselőt. (Lásd Raffay: „A magyar magánjog kézi könyve” II. k. 41. 1. jegyzet.)

Mindezekből világos, hogy a közbirtokosság jogi személyisége elismerésének sine qua non-ja az, hogy az illető közbirtokosság szervezve legyen, mely a közbirtokosságok gazdasági ügyvitelét tárgyaló 1898 évi XIX. t. cikkel a székely közbirtokosságok valamennyiénél meg is történt.

Azért hangsúlyozzuk ki, hogy „valamennyi székely közbirtokosságnál”, mivel előfordult a magyar igazságszolgáltatásban az az eset is, hogy valamely közbirtokosság nem lett megszervezve, s perbebocsátkozván jogi képviselte vita tárgyává tétetett. Egy ilyen esetre vonatkozik a m. kir. Curiának 1902 márc. 11-én 8594/91 sz. alatt hozott döntvénye, mely így szól: „Hajdu megye alispánja tanusította, hogy azon hajduközségekben, melyekben a közbirtokosság szervezve nincs, a közbirtokosság ügyeit régi gyakorlat alapján a községi bíró elnöklete alatt a községi

képviselőtestület szokta intézni, mely tényből önként következik, hogy a közbirtokosságot a községi képviselőtestület élén álló községi bíró van hivatva képviselni.“

E döntvényt felhoztuk annak igazolására is, hogy a régi időkben, míg a közbirtokosságok megszervezve nem voltak, — amint a fenti döntvény is mondja — *„régi gyakorlat alapján“* a közbirtokosságok ügyeit a községi képviselőtestületek intézték, anélkül azonban, hogy ez azt jelentené, hogy a közbirtokossági vagyonok valaha is községi vagyonok lettek volna.

De a közbirtokosságoknak jogi személyiségét az állandó bírói gyakorlat is elismeri, mert a törvénykezési eljárásban a közbirtokosság épen úgy, mint a többi jogi személy, *képviselői által áll perben*, holott ha jogi személyisége nem ismertetnék el, akkor a perben csakis az összes tagjai által lenne megidézhető épen úgy, mint a többi szervezetlen társulat (Lásd Dr Szabó L. : „A birtok és védelme“ c. könyvének 114. lapja harmadik bekezdését.)

Községi vagyonok-e a közbirtokossági vagyonok vagy magántulajdont képeznek ?

Hogy e kérdésre teljes bizonyossággal megfelelhessünk mindenekelőtt azt kell tudnunk, hogy *mi képez tulajdonképen községi vagyont ?*

Erre nézve a legvilágosabban megfelel az 1871 : LV. t. c. (az erdélyrészi arányosításról szóló) 11 §-a, mely így szól: „*Azon községi vagyon, mely folytonos gyakorlattal kizárólag községi közjővelmi forrásul használtatott s mint ilyen ingyenhasználat tárgya nem volt, valamint azon községi vagyon is, mely okiratilag a községi szükségletek fedezésére rendeltetett, sem arányosításnak, sem elosztásnak nem tárgyai s ezután is a rendelt célra kezelendők.*“

Eszerint mik a községi vagyonok ismérvei ?

1.) az, hogy *„folytonos gyakorlattal kizárólag községi közjővelmi forrásul használtassanak ;*

2.) *Egyéni ingyenhasználat tárgyai nem lehetnek ;*

3.) *Okiratilag községi szükségletek fedezésére rendeltessenek ; végül ;*

4.) *Nem lehetnek sem arányosításnak, sem elosztásnak tárgyai.*

Mi következik ebből ? Az, hogy *mindazok a vagyonok, amelyek nem birnak a fent irt ismérvekkel, nem községi, hanem magánvagyonok.*

A közbirtokossági közös vagyonok is tehát nem mások, mint használat és kezelés tekintetében közösségben hagyott magántulajdonok, mert :

1.) *Nem szolgálnak községi közjővelmi forrásokul, hanem a közösségben maradt egyes tulajdonosok érdekeit szolgálják ;*

2.) *Egyéni ingyenhasználat tárgyait képezik, ami azt*

jelenti, hogy az egyes résztulajdonosok minden ellenszolgáltatás nélkül élvezik a közös vagyon hasznait;

3.) Bizonyos esetekben arányosításnak és felosztásnak is tárgyat képezik.

Meg vagyunk győződve arról, hogy mikor az idézett törvény a községi vagyonok fenti ismervéit felállította, *ezáltal épen a közbirtokossági közös vagyonoktól akarta azokat megkülönböztetni*, annál is inkább, mivel ugyanezen t. c. 12 §-a kimondja, hogy: „Ha a *közbirtokosok* az őket illető közös birtok haszonvételeit egészben vagy részben községi célok fedezésére engedték át, ezen körülmény őket a haszonvételek arányosításában és a birtok felosztásában nem gátolja; kötelesek azonban a községi szükségletek fedezéséről más módon gondoskodni.” A törvény tehát *a közbirtokossági vagyonok haszonvételeinek arányosítását és a birtok felosztását még abban az esetben is megengedi, hogyha ezek a közbirtokossági vagyonok községi szükségletek fedezésére engedtetek át*, ilyen esetben csupán azt kötvén ki, hogy a közbirtokosoknak más módon kell gondoskodniuk a községi szükségletek fedezéséről.

Az 1871: LV. t. c. 1§-a világosan megis jelöli, hogy mik a közbirtokossági közös vagyonok ismervéi; nevezetesen a „*közös és osztatlan használat*“, mint volt, amint láttuk, a székelység ősi katonai, társadalmi és gazdasági berendezkedésének idejében is.

De menjünk tovább. Az 1898: XIX t. c. (erdők állami kezelésbe vételéről) I. fej. 5 §-a szerint: „Az állami kezelés az állami kezelésbe vett erdők állagával és hasznaival való rendelkezés tekintetében *a birtokosoknak törvények és egyéb jogszabályok által biztosított jogait nem érinti*“, ami azt jelenti, hogy a törvény csak ellenőrzési jogot tartott fenn magának, de az egyes közös birtokosok magán vagyonának magán rendelkezési jogaihoz nem nyul, melyet még világosabban kifejez ugyanezen t. c. indokolása, mikor azt mondja: „Ez a szervezet (t. i. közbirtokosságokra az állam által előírt megalakulási szervezet) *a tulajdonosok közösségét nem változtatja át jogi testületté, hanem az egyes birtokostársak tulajdoni jogának lényegét, a közösség magánjogi alapját, érintetlenül hagyja, s csupán csak az egyéni jogok gyakorlását szabályozza.*“

Azonban a törvény az egyes birtokostársaknak magánjogát nemcsak az állammal szemben biztosítja és hangsúlyozza ki, hanem a közös birtokosok végrehajtó szervével: a közgyűléssel szemben is, mikor kimondja, hogy: „A közgyűlés határozatait a közös birtokosok közül választott végrehajtó közegek hajtják végre. *De a gyűlésnek ez a hatásköre csak a közös erdők kezelésére és használatára terjed ki anélkül, hogy a magánjogot érintené.*“

„Dr. Pál Gábor „Készülődések a közbirtokosságok és úrbíres birtokosságok reformjára“ c. jogtörténelmi és birtokpolitikai tanulmányában (Lásd „Magyar Kisebbség“ VII évf. 6. sz. 218 oldal) ezen kérdésben vallott felfogását a következőkben fekteti le: „A közbirtokosságokat a közösen birtokolt javakra a jogtörténelmi adatok szerint *mindig teljes tulajdonjog illette meg*, melynek eredete ős időkre nyúlik vissza. Az állam e javak „kezelését“ soha át nem vette, hanem fél ezer évre visszamenőleg ismert és betartott törvények védték a részesek jogait a hatalmaskodók ellen. *A községnek, mint erkölcsi testületnek, ezen közbirtokossági javakra soha semmiféle joga nem volt.*

Az 1868 évi LIV. t. c. életbelépte után ugyanis a közbirtokosságok képviseletére a szabályszerű megalakulás hiányában több helylyen *a községi előljáróság* kéretett fel, amit *a bíróság is elfogadott anélkül, hogy a vagyon jellegére ebből hátrány származott volna* (M. Kir. Kuria 1902 évi 8594/1901 sz. ítélete,) míg a szabályszerű megalakulás aztán az 1898. XIX. t. c. rendelkezései szerint bekövetkezett. Ez a tény (t. i. a községi előljáróság általi képviselet) *a vagyon községi jellegét meg nem állapította*. A tulajdon jellegét ugyanis nem a kezelő szerv, hanem a részesek kizárólagos használatára szolgáló közös és osztatlan birtoklás szabta meg. *A közbirtokosságok tehát magánjogi közösségek, míg a község közjogi alakulat.*

S mindezek dacára még a multban is akadtak egyesek, s akadnak a jelenben is, akik a közbirtokossági vagyonokat községi vagyonoknak tartották és tartják. Ez a téves felfogás onnan származott, hogy sok helyütt, ahol a közbirtokosságoknak nem volt saját külön szervezetük a maguk igazgatására, vagy amíg az 1898: XIX. t. c. a közbirtokosságok megalakítását el nem rendelte, — ezt az ügykezelést a *községi képviseletekre* bízták. Ebből a

körülményből azonban egyáltalán nem következett a tulajdonosi minőségben semmiféle változás; de hogy ez az állapot még félreértésekre se adhasson alkalmat, hivatkozunk Péchy Kálmán-
nak 1918 okt. 15 én az „Erdészeti Közlöny“-ben az erdőbirtokosságaink ügyviteléről szóló szaktanulmányára, melyben a felügyeleti jogot gyakorló erdészeti hatóságok egyik legfontosabb feladatául tüzi ki, hogy *„ott, hol a telekkönyv a való állapotnak meg nem felelő adatokat tartalmaz, (például: ha a közös erdő a telekkönyvben a község, mint erkölcsi testület, néven áll) a telekkönyv helyesbítése iránt szükséges lépéseket megtegyék“*; vagy *„azoknál az erdőbirtokosságoknál, amelyeknek ügyvitelét és vagyonkezelését a birtokosság szervezkedéséig a községelöljáróság intézte, a gazdasági ügyvitelnek a szervezkedő gyűlésen megválasztott erdőbirtokossági végrehajtó közegek részére leendő sürgős átadását követelje.“*

A magyar törvényhozás talán éppen azon oknál fogva, hogy ilyen félreértések és kételyek is felmerülhettek és hogy a jövőben ezek kiküszöböltessenek, maga is szorgalmazta a közbirtokossági vagyonok magántulajdoni jellegének telekkönyvi feltüntetését. Erre vonatkozik az 1913: XXXIII. t. c. 10 § a, mely így szól: „Az 1898: XIX. t. c. II. címének hatálya alá eső közös erdők és kopár területek tulajdonát (tulajdonjogát. Szerző.) minden olyan esetben, amikor az osztatlan illetőségek a telekkönyvben egyénenként még kitüntetve nincsenek, a jelen törvény hatályba lépte után a közös birtokosok közös elnevezése alatt az osztatlan illetőségek kitüntetése nélkül kell a telekkönyvbe bejegyezni. (pl. dítrói, szárhegyi, ujfalvi, csikszeredai, tusnádi stb. közbirtokosság.)

* *

A székely közbirtokosságoknak, valamint a magyar judikaturának a közbirtokossági vagyonok jogi jellegére vonatkozó fenti felfogását magáévá tette a román judikatura is, amint ez kitűnik a csiki elsőfoku agrár bizottságnak az agrár reform végrehajtása rendjén Dítró és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságára nézve 1923 máj. 31-én hozott határozatából is, mikor indoklásának 1-ső bekezdésében ezt mondja: „Ami a vagyon jogi állapotát illeti — habár a tulajdonjog a „borszéki közbirtokosságot“

illeti (helyesebben : Ditró és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságát. Szerző), mégis ennek szervezkedéséből és alapszabályaiból kitűnik, hogy nem egy olyan közbirtokosságról* van szó, mint inkább egy „*vagyonközösségről*“. Borszék közbirtokosságának ezen sajátossága a budapesti m. kir. Curia 176/1889 urb ** sz. alatt hozott határozatában is így volt értelmezve, amely álláspont a csikszeredai kir. törvényszék 11172/1903 sz. elkülönítési ítéletében*** is fentartatott, mely kimondja, hogy

* Az agrár bizottság mikor határozatában azt mondja, hogy ... „nem egy olyan „*közbirtokosságról*“ van szó...“, bizonyára községi tulajdont képező vagyonközösségre gondolt, s további magyarázatával ezt a községi köztulajdont éppen az olyan „*vagyonközösségtől*“ (a közbirtokossági vagyonközösségtől. Szerző.) akarta megkülönböztetni, amelyeknél a vagyon nem sajátítható ki, csupán csak a jövedelem osztható fel.

** Ezen ítéletet kivonatosan lásd a II-ik rész 52-ik oldalán.

*** A hivatkozott 11172/1903 Connex 11179, 11180/1903 sz. ítéletek bevezető részében Ditró és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságára vonatkozólag szószerint a következő áll: A Szárhegy II. R... sz. telek-jegyzőkönyvekben felvett ingatlanok, valamint: ház és udvar, telkek, terek, továbbá Bélbor község, illetve Szárhegy területén levő ásványvizek és források, esetleg ezen területen fakadó, és a telepítvényes perekben létrejött egyezségek alapján biztosított ásványvizek és források s az azokhoz tartozó borszéki fürdő és borvízüzlet a kir. Curia 1890 évi apr. 22-én 176| 9 urb. sz. alatt hozott jogerős ítéletével Gyó.-Ditró és Gyó.-Szárhegy községek birtokosai **osztatlan közös** vagyonának mondatott ki s a két község birtokosaira nézve az illetmény egyenlő arányban állapított meg; s egyidejűleg az arányosítási eljárást a **természetbeni felosztás mellőzésével** a borszéki fürdő és üzletből befolyó jövedelemből, a fürdő fenntartására és korszerű fejlesztésére szükséges kiadások levonása után fenmaradó tiszta jövedelemre rendelte el.

A befolyó jövedelmekhez tartoznak: az épülettulajdon és térhasznélvezettel terhelt lakóházak, villák és villatelkeket magába foglaló ingatlanok; az adományozott, de be nem épített villatelkek; ház és kerttel ellátott azon térhasznélvezettel terhelt birtokok után fizetendő térhasznélvezeti díjak, (taxák), melyeknek térhasznélvezete 1937 évben lejár; továbbá a borszéki fürdő területéhez tartozó, de Gyó.-Ditró község határában levő térhasznélvezettel terhelt birtokok.

Az arányosítás tárgyát képező terület és annak jövedelme **állandó közösségben** fele részben Ditró, másik fele részben pedig Szárhegy község birtokosait illetvén meg, az egyéni részesedés arányának kiszámítása kulcsául az 1871 évi 55 t. c. 4 §-a értelmében azon községekben az egyes birtokosok által birt **külső és belső birtokok** területének mennyisége állapított meg oly módon, hogy ezen számításnál a közösből tett foglalások kihagyattak és a belső telkek területe háromszoros mennyiségben számítottatott.“

a borszéki közbirtokosság vagyona természetben nem sajátítható ki, csak a jövedelme osztható fel (a bizottságnak felmutatott iratok alapján.“)

Az első foku bizottságnak ezen határozata jogerőssé is vált, miután az senki részéről meg nem támadtatott.

○○○○○

A közbirtokosságok jogi helyzete az állami főhatalom megváltozása után.

A közbirtokosságok egészen a főhatalom megváltozásáig az 1898: XIX. t. c. utasításai szerint elkészített szabályrendeleteik alapján igazgatják önmagukat, s ezt fenntartja a román állam is egészen 1920-ig, mikor is az ő királyságnak 1912 évből származó erdőtörvényét kiterjeszti Erdély területére is s ezzel teljesen új alapokra fekteti az összes közbirtokosságok vagyonkezelését és igazgatását.

Ez a törvény — szemben a régi magyar törvényekkel — már mélyen belenyúl a birtokosságok önkormányzati jogkörébe, amennyiben a közbirtokosságok vagyonait nem csak az állami erdészeti hatóság felügyelete alá helyezi, hanem az illetékes járás-bíróban *fegyelmi hatóságot* is létesít az egyes közbirtokosságok, illetve igazgatóságok felett, kivéve ezáltal az igazgatóság feletti fegyelmi jogkört a közbirtokosságok jogköréből.

1935-ben hozza meg a törvényhozás az u. n. „*nemzeti szövetkezeti törvényt*“, mely aztán már teljes állami felügyelet alá helyezi az összes közbirtokosságok vagyonkezelését.

Ez a törvény ahelyett, hogy az előbbi erdőtörvény kiegészítésre vagy helyesbítésre szoruló rendelkezéseit tisztázta volna, a vagyonfelügyeletet még bonyolultabbá, a fegyelmi hatósági jogkörnek a járásbírószágtól történt átvétele folytán pedig még zavarosabbá és homályosabbá tette, ugyannyira, hogy a közbirtokosságok nem tudtak elég panasszal és felterjesztéssel élni az illetékes minisztériumokhoz ezen zűrzavar megszüntetése tárgyában.

Ez az állapot fennmaradt egészen 1938 évig, mikor is az 1938 jun. 22-ikén hozott 2269/1938 sz. Decret Lege 21 § alapján (kihirdetve a M. Of. 1938 jun. 23-án megjelent 141-ik számában s melynek címe: „Complectarea și modificarea legii pentru organizarea Cooperăției Publicată în M. Of. No. 82 din 6 Apr. 1935.)

a közbirtokosságok, örökösök közösségei, közös birtokosságok vagyonközösségek és földfeljavító társulatok vagyon- és kezelési felügyeletét a földművelés- és uradalmi minisztérium ellenőrzési, utasítási és szervezési hatáskörébe utalja.

Ezen törvény rendelkezései értelmében, mintegy annak kiegészítéseképpen, az 1938 aug. 14-én kelt és a M. Of. 187-ik számában kihirdetett közig. törv. 99 §-ának f., pontja értelmében ez az ellenőrzés már annyira belevág a közbirtokosságok önkormányzati jogkörébe, hogy az erdő és legelőközbirtokosságok közgyűlésein a vármegyei prefektus is „assistálhat” és a birtokosságok tevékenységét ellenőrizheti.

°°°°°

Felfogásbeli különbségek a volt magyar és a jelenlegi román állami főhatóság között a közbirtokosságok igazgatására nézve.

Előbbi fejtegetéseinkben kimutattuk, hogy a közbirtokossági vagyonok az ősfoglalástól kezdve nem voltak egyebek, mint szabad vagyonközösségek.

A székelységnek ezen ősfoglalástól kialakult gazdasági vagyonközösségét a történelem folyamán soha senki alapjában és lényegében meg nem támadta, nagyon természetes tehát, hogy a volt magyar államhatalom is mindig elismerte és tiszteletben tartotta a székelységnek ezen ősrégi vagyonközösségét.

Ameddig csak a magyar törvényhozásban vissza tudunk menni — az 1500-as időkig —, a magyar államhatalom egyetlen egy esetben sem hozott olyan intézkedést vagy törvényt, amely a közbirtokosságokat ezen szabad vagyonközösségük saját maguk általi kezelésében megakadályozta volna. Nem azt mondjuk ezzel, hogy nem voltak olyan idők, mint például az 1848–49 éveket követő önkényuralmi időszak, amikor is megpróbálkozott ez a rendszer a birtokosságokat megfosztani ezen évszázados vagyon önkormányzati jogától, azonban valahányszor ez megkíséreltetett, mindannyiszor hatalmasan visszaverték a közbirtokosságok ezen önkormányzati jogukba történt jogosulatlan és illetéktelen beavatkozást, amint azt a II-ik részben Ditró és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságánál is látni fogjuk.

A magyar kormány csak az 1898: XIX. t. cikkben avatkozik bele először a közbirtokosságok ügyvitelébe, akkor is azonban csak *erdészeti* szempontból, az erdők hatályosabb védelme érdekében, lévén az erdőgazdálkodás általános nemzetgazdasági érdek. Ez a t. c. előírja, hogy mindazon esetekben, mikor a közbirtokosságok erdővagyon ügyekben tartanak közgyűlést, kötelesek az erdészeti hatóságokat is a tárgysorozat közlésével erre meghívni. Akik ebből az időből még élnek, meg tudják mondani, hogy még

ezt a csekély állami beavatkozást is mily kinosan túrték a közbirtokosságok.

A magyar államhatalom ennél tovább soha sem is ment.

Ugyanez a felfogás tükröződik vissza a magyar judikaturában is, mert valahányszor csak védelemért fordulnak hozzája bármiféle megtámadtatásukban a közbirtokosságok, (mint látni fogjuk a II-ik részben Ditró és Szárhegy községek borszéki közbirtokosságának többrendbeli esetében is), a magyar bírói forumok mindig megvédelmezték őket igazságukban és birtokukban.

*
* *

Ezzel szemben éppen ellenkező felfogást tapasztalhatunk a román kormány- és az illetékes hatóságoknál, az általános román közvéleménynél is, ahol, amint azt a román állami főhatalom átvétele utáni különböző törvények- és rendeletekből is láthatjuk, fokozatosan zsugorodik össze a közbirtokosságoknak vagyonkezelési önkormányzati jogköre. Már az a tény is, hogy az ó- királyságbeli erdőtörvények Erdélyre történt kiterjesztésével a közbirtokosságok ellenőrzési és fegyelmi jogkörét az illetékes járásbíróra ruházza, ki nemcsak levezeti a közgyűlést, hanem fegyelmi úton az igazgatóságot is elmozdithatja és új igazgatóságot, ugynevezett „interimár“-t nevezhet ki, — már élénk beavatkozást jelent a közbirtokosságok önkormányzati jogkörébe; az a beavatkozás pedig, amelyel sok esetben a Cooperativa a közbirtokosságok költségvetésében egyes tételeket törült vagy új tételeket vett be, a közbirtokossági önkormányzati jogkörnek a legfrappánsabb megsértését jelentette.

Mindezen jogsértések megtörténthetését csupán csak azzal magyarázhatjuk, hogy *a román államhatalom és a szakkörök* még most sincsenek tisztában a székelység közbirtokossági intézményével, annak lényegével, történelmi és jogi fejlődésével, amint az ki fog tűnni a következő fejezetünkben is.

○○○○○●○○○

Mint vélekedett dr. Hodor Viktor közig. vezérfelügyelő a közbirtokossági vagyonokról 1924-ben?

1924-ben az akkori Maniu kormány dr. Hodor Viktor közig. gazg. felügyelőt kiküldte a székely közbirtokossági intézmény tanulmányozására azzal az utasítással, hogy tanulmányai alapján tegyen előterjesztést a közbirtokossági vagyonkezelésnek új alapokra leendő fektetése tekintetében.

Hodor Viktor feladatának eleget is tett, s a következő javaslatot terjesztette elő a kormánynak:

a közbirtokossági vagyonok

a) államosittassanak, vagy

b) községesítettessenek, vagy

c) osztattassanak fel a tulajdonosok között.

A közbirtokossági vagyonok államosítási eszméjénél Hodor Viktor minden valószínűség szerint abból a feltevésből indult ki, hogy a közbirtokossági vagyonok tulajdonképpen *állami vagyonok*, mert hiszen a magyar uralom alatt is az erdészeti hatóság felügyelete alá tartoztak. Ha azonban ez a feltevés nem is állaná meg a helyét, mindenesetre megáll — véleménye szerint — az, hogy a közbirtokossági vagyonok *községi vagyonok*, mert hiszen egyrészt a község minden lakosa résztulajdonos benne, másrészt az 1898: XIX. t. c. életbeléptetése előtt igen sok közbirtokosságnál az ügyvezetést az illető község közigazgatási képviselője intézte. De ha egyik megoldási mód sem lenne végrehajtható — gondolta Hodor Viktor, — úgy leghelyesebb lenne a közbirtokossági vagyonoknak *résztulajdonosok között leendő felosztása*, amint azt egy-két közbirtokosság tényleg meg is tette.

Hodor Vikternak mindhárom megoldási módjzata gyökeres téves felfogás eredménye, mivel

a) a közbirtokossági vagyonok államosítása, éppen úgy, mint

a Csiki Magánjavaknál is, egyértelmű lenne az *elkontiskálással*;

b) semmiesetre sem lehet községecsíteni, mivel ez a tény a magántulajdonba leendő *legdurvább beavatkozást* jelentené; de nem lehet

c) felosztani sem, mivel amint előbbi fejezeteinkben több ízben is kimutattuk, éppen az *elidegeníthetetlenség, feloszthatatlanság és a közös használat* képezi a közbirtokossági vagyonok tulajdonképeni lényegét és ismérveit.

Nincs más mód tehát, mint a közbirtokossági vagyonokat ugyanazzal a rendeltetéssel és céllal, amint azt székelységünk az ősfoglalás óta gyakorolta, *továbbra is fenntartani*. Hogy a vagyonkezelési mód megfelel-e a jelenkor követelményeinek, az csupán *szervezeti és személyi kérdés*, amely egyáltalán nem zárja ki, sőt kívánatosná is teszi, az állami erdészeti hatóságoknak felügyeletét és ellenőrzését; de *csakis erdőrendészeti ügyekben* a magántulajdonba való legkisebb beavatkozás kizárásával.

II.

Különös rész.

A borszéki közbirtokossági közvagyon igazgatása a múltban.

A borszéki közvagyon igazgatására nézve az 1800-as éveket megelőzően biztos adataink nincsenek. Amint Borszék legelső tervszerű kihasználása, kiépítése és vizének forgalombahozatala a bécsi Zimmethausen nevéhez fűződik, úgy a borszéki közvagyon igazgatásáról is közelebbit csak a Zimmethausennel kötött szerződés ideje óta (1804) tudunk.

Az ezt megelőző időkre nézve csak következtetni tudunk egyes tényekből, így például abból, hogy br. Orbán Balázs „Székelyföld leírása” c. művében, ahol Borszék fürdőről ír, a következőket olvashatjuk: „Egy 1700-ban kelt összeírásban „Borszék mezeje” már említve van, sőt egy 1745-beli perokmányból az is kiténik, hogy ekkortájt Borszéken a „szék” (Gyergyószék) által csinált fürdőházak és kápolna állott, melyeket a gr. Lázár Ferencz pásztorai lerontottak, amiért a Szék perlekedett is. 1762-ben a székely gyalogezrednek őrháza van ottan; az ezred tisztikara 1764-ben Szárhegy és Ditró községével tett *egyezkedés* alapján a már meglevő őrház mellé egy vendégeket befogadó házat épített. Nemsokára a szárhegyi szerzetesek és a gr. Lázár család is épített ottan házat. 1779-ben már vendéglő is épült.”

Mindezekből világos, hogyha Borszéken már az 1700-as években bizonyos kulturélet volt; hogy amikor a székely gyalogezred tisztikara a tulajdonos két község közbirtokosságával történt „egyezkedés” alapján (tehát az ő engedélyével!) épít Borszéken házat, akkor mindenesetre kellett hogy legyen valamilyen szervezet, amely a közbirtokosságot képviselte. (A két község képviselőtestülete: a községi tanács. Szerző.)

1804-ben köti meg a két község közbirtokossága első haszonbérleti szerződését Zimmethausen Antallal, s az ezen szerződést aláíró egyének neveiből és rangjából kiténik, hogy az akkori általános szokás szerint, — mivel akkor a közbirtokosságnak más

szervezete nem volt, — a tulajdonos két község közbirtokosságát Ditró és Szárhegy politikai községek előljáróságai s egy-két közbirtokos, így a többek között gr. Lázár Zsigmond szárhegyi nagybirtokos és földesur képviselték, épen így a vagyon igazgatását is a két község előljárósága intézte.

Sajnos ezen időkből nem maradt fenn Ditró és Szárhegy községek levéltáraiban semmi adat ezen kezelésre nézve, sőt még a szárhegyi zárda levéltárában sem, melyet pedig Puskás Ferencz volt csiki alkirálybíró rendezett, mint — saját bevallása szerint — abban az időben Gyergyó székjegyzője, a cs. és kir. kerületi biztosság felszólítása folytán (Lásd Puskás Ferencz: „Borszék története“ c. könyvének 66 oldalán.) Mert amennyiben itt bármilyen adatra is talált volna, úgy bizonyára meg is említette volna azokat, annál is inkább, mivel az 1848/49-iki szabadságharc utáni adatokat idézett művében pontosan felsorolja s egyáltalán minden adatot csak bizonyos józan kritikával fogad el és mérlegel.

Amit a két politikai község általi kezelésről tudunk, azt is a gr. Lázároknak és társai által a tulajdonos közbirtokosság ellen indított perből tudjuk, melyet a közbirtokossági közvagyonnak arányosítása iránt indítottak a csikszeredai törvényszék, mint urbéri bíróság előtt, 5538/1877 és 5555/1877 polg. számok alatt és amely perekről később még szólni fogunk.

*

A borszéki közvagyon igazgatásának történetében az 1832 ik év lényeges változást hozott. Ekkor történt ugyanis, hogy — miután lejárt a Zimmethausen Antallal kötött haszonbérleti szerződés, — gr. Lázár László királyi főkormányászéki kancellárnak, mint a két község legtekintélyesebb birtokos tagjának, az az eszméje támadt, hogy a borszéki közvagyonnak, hogyha „ésszerűen kezeltetik“, az addigi csekély haszonbéréknél jóval tekintélyesebb jövedelmet kell hoznia. Ezért előterjesztésére a három birtokos rendek (primor, primipilus vagy lófő, és pixidarius vagy gyalogrendek)* a kezelésbe behozandó „jó rend eszközléséért“ a pol-

* A székely három rend -genera- a következő volt: 1) Primor vagy főnemesség; 2) lófő vagy lovas székely, akik rendszeren három sessióval, belső telekkel, vagy „nyílfölddel“ bírtak s így egy hadiló tartására elegendő vagyonuk volt; és 3) a községi vagy közsékelyek: pixidarii (gyalogosok), kiket a XVI. sz. közepétől „darabontok“-nak is nevezték. E három renden kívül állottak az u. n. „töldönlakók“, kik rendszeren idegen bevándoroltak voltak, s a kiket a gazdagok telkeiken vagy földeiken telepítettek le, ezzel biztosítva maguk részére a szükséges munkaerőt. Az 1562 év után előforduló „jobbágyok“ (1562 előtt ugyanis a Székelyföldön nem volt jobbágy. Szerző.) minden valószínűség szerint eme földönlakók utódai voltak.

gári és katonai kormányokhoz folyamodással éltek, minek következtében a kir. főkormányshoz, az erdélyi főhadai vezérséggel egyetértőleg, és a „Felső helybenhagyásával“, fenti hatóságtól vett utasítás szerint, 1830 aug. 22-ikén a három rendű birtokosság közgyűlést tartott, melyen elhatározta, hogy a szükséges tervezet a primori rend által írásba foglalva bővebb megfontolás végett közöltessék a más két vitélő rendű birtokossággal is.*

A tervezetet a primori rend el is készítette, minek megtörténte után a kir. főkormányshoz 1831 szept. 24-én 11.545 sz. alatt kelt rendelete alapján a két község három rendű birtokossága másodszor is gyűlést tart, melyben az előterjesztett tervezetet letárgyalja és elfogadja. A két község közgyűlése a felvett jegyzőkönyvet a főkormányshoz jóváhagyás végett felterjesztette, honnan az azzal az utasítással lett vissza küldve, hogy ezen „Egyezség“-ről (így neveztetvén ugyanis ez a kezelési szabályzat. Szerző.) egy „törvényes alakban szerkesztendő okirat“ küldessék fel Ő Felsőéhez megerősítés végett. Így tartotta meg a két község három rendű közbirtokossága harmadik közgyűlését is, melyből egy bizottság lett kiküldve avégből, hogy az oklevél elkészítésénél a három birtokos rendet mindkét község részéről képviselje.

Miután a kérdéses „oklevél“ így elkészült, 1832 szept. 11-én azt a három rendű birtokosság képviselői aláírásaikkal megerősítették.

Ez tehát az a nevezetes szerződés, illetve alapszabályzat, amelynél fogva Borszék rendezettebb és jövedelmezőbb kezelése s a borvizes üvegek „pecsétlése“ 1833-ban legelőször házilag megkezdett.

Hogy ez az egyezség milyen pontokat és rendelkezéseket foglalt magában, azokat itt nem akarjuk felsorolni. Itt csupán csak azt akarjuk megjegyezni, hogy a Zimmelhausennel 1804-ben kötött haszonbéri szerződésen kívül ez az „Egyezség“ volt az az okmány, amelyből a két község közbirtokossága ellen hatalmas per keletkezett, de amely végül is annak győzelmével végződött.

*

A borszéki közvagyon kezelésére nézve az 1852 ik évtől

* Amint ebből látjuk a közbirtokosság a két politikai község általi képviseleti rendszeréről ekkor már áttért saját „háromrendbeli“ képviseletére, tehát külsőleg is érvényesült saját önigazgatásuk. Szerző.)

kezdve már pontos adatokat nyerhetünk, mivel a két község közbirtokosságának irattára ezen időtől kezdve dr. Szini János közb. elnök idejében Csiby András akkori birtokossági pénztárnok által rendeztetett, s ez az irattár — eltekintve a világháború alatt történt kis részbeni elkallódástól — nagy részben, nevezetesen a birtokosság igazgató választmányának és közgyűléseinek jegyzőkönyvei — mai napig is sértetlenül meg vannak.

Az 1848/49-iki szabadságharcot követő önkényuralmi korszakban a két község közbirtokossága borszéki közvagyonát az 1832 évi egyezségben lefektetett elvek alapján a saját kebeléből választott tisztviselői által intézi az akkori katonai és polgári hatóságok ellenőrzése és felügyelete mellett.

Igy 1854-ben a borszéki ügyek intézésére egy 3 tagú választmány lett megválasztva mely 1857-ben 4-re, később pedig többre emeltetett fel.

1862-ben a kir. főkörmányszék a helyettes főkirálybíró elnöklete alatt elrendeli a „fürdőbizottmány“ megalakítását, s egyúttal egy 14 pontból álló utasítást is küld, melyet a két község kevés módosítással el is fogadott, s a fürdőbizottmányba úgy Ditrő, mint Szárhegy részéről 7–7 tagot választott.

Ez az időszak a birtokosság részére tele van küzdelmekkel, mivel a felsőbb hatóságok a felügyeleti jogon kívül maguknak igen sokszor tulajdonosi jogokat is tulajdonítanak, nevezetesen önkényűleg tisztviselőket neveznek és küldenek ki Borszékre. A két község közbirtokossága azonban egyetlen egy alkalmat sem mulasztott el, hogy e törvénytelenések ellen ne tiltakozott volna.

Az absolutisztikus időszak megszűntével és az alkotmányos korszak kezdetével, 1867 után, ez a nyomás szünni kezd, habár még ekkor is fordul elő eset a hatalmi tulkapásokra. Ezt a nyugalmi időt a birtokosság vezetősége arra használja fel, hogy az alapszabályok elkészítésével megalapozza és lefektesse a maga vagyonigazgatását és képviselétét. Az állam felügyeleti joga természetesen most is fennmarad, de tisztán csak *üzemkezelési tekintetben*, egyébként a birtokosság teljesen önmaga igazgatja önmagát saját választott tisztviselői által, kiknek megválasztásába az államhatalom egyáltalán nem szól bele. Igy 1905 márc. 23-iki igazgató választmányi gyűlésén letárgyalja

és elfogadja az ujonnan elkészített ideiglenes gazdasági üzemtervet, melyet az erdészeti hatóság azzal a módosítással hagy jóvá, hogy ezután a közbirtokosság ne mint „Gyó.-ditrói és Gyó szár-hegyi közbirtokosság” neveztesse, hanem hivatalos címe „Borszéki közbirtokosság” legyen.

1907 évben, miután az arányosítás befejeztetett, alakul meg az 1898: XIX. t. c. szellemében és utasításai szerint a közbirtokosság és készíti el új szervezési szabályrendeletét.

Ezen alapszabályzat alapján kormányozza önmagát a most már „Borszéki közbirtokosság” egészen a magyar állami főhatalom megváltozásáig.

○○○○○○○○

Mi is volt tulajdonképen az 1804-ben kötött „Egyezés“ (a Zimmethausennel kötött haszonbéri szerződés) és az 1832-ben létrejött „Egyezés“?

A borszéki közbirtokosság közös vagyonának igazgatására és az egész közbirtokosság felfogására nézve két szerződés, illetve alapokmány képezi a kiindulási pontot. Mindazokban a perekben ugyanis, amelyeket a két község borszéki közbirtokossága ellen különböző személyek indítottak, *e két alapokmányra történik számos hivatkozás*, mint olyanokra, amelyekből úgy a tulajdonosi minőségre, mint a közbirtokosság intencióira nézve a legalaposabban következtethetünk.

Az 1804-ben létrejött „Egyezés“, — amint azt akkor a szerződő felek elnevezték, — nem más, mint a Zimmethausen Antallal kötött haszonbérleti szerződés.

Ez a haszonbérleti szerződés — sajnos — nem maradt fenn a birtokosság tulajdonában, mivel az a csikszeredai kir. törvényszék, mint urbéri bíróságnál, 5596/1888 polg. sz. alatt indított perhez lett becsatolva. Az ezen perben hozott I—III-ad foku ítéletekből azonban teljesen rekonstruálható ez az „Egyezés“, mivel ezen ítéletekben lépten-nyomon erre történik hivatkozás.

Ezt a pert Lázár Menyhért hivatalból kinevezett ügygondnok és a hozzá csatlakozott gr. Lázárok és társaik indították a két község közbirtokossága ellen úgy a borszéki telekjegyzőkönyvekben felvett ingatlan birtokok, mint a borszéki fürdő — és borvíz üzletből eredő közjövödelmek arányosítása (a községi birtokosoknak az eddig felosztatlanul használt közös erdő — és legelőbeli részesedése arányának megállapítása) iránt, melyben a törvényszék 1888 dec. 31-én hozott ítéletet. Ezen ítélet szerint a keresethez eredetiben becsatolt „Egyezés“, mely tulajdonképen haszonbéri szerződést képez, 1804 jun. 20-án Ditró és Szárhegy községek katonai, polgári részek hivatalbéli előljárói és a bécsi Zimmethausen Antal és társa között a borszéki fürdő s hozzátartozó azon

ingatlanokra vonatkozólag jött létre, melyek pertárgyát képezték.

A befektetett „Egyezés”-ből az tűnik ki, hogy „Zimmethausen Antal és társa felismerték a borszéki ásványvízforrások rendkívüli gyógyerejét, értékét, hasznosítható és szállítható voltát, s ezáltal indítatva a két község közbirtokosságától 28 évre haszonbérbe vették azon célból, hogy az ásványvizet az országban és a szomszéd tartományokban is kereskedés tárgyává tegyék; s hogy ez létesíthető legyen első sorban üveghuta, fűrészmalom felállítása, ahhoz megkivántató famennyiségre és a munkások marháinak legelőre volt szüksége, s mindezen szükségek fedezésére és kielégíthetése céljából a szerződés 1. pontjában körülírt erdős terület lett átadva haszonbérelőknak”.

Az ítéletnek ezen idézett része arra vet világot, hogy a tulajdonos két község közbirtokossága tulajdonképen miért is adta „árendába” borszéki közös vagyonát a bécsi Zimmethausen Antal és társának. Az ítélet további része azonban még igen fontos megállapításokat tartalmaz a tulajdonosi minőségre és az arányosítás kulcsának megállapítására nézve, miután a per ezen közvagyon arányosításának kimondása végett indított a közbirtokosság ellen. Ezen megállapításokra később fogunk kitérni, mikor arról lesz szó, hogy a borszéki közvagyon községi vagy magántulajdont képez-e?

*

Most pedig lássuk, hogy mi is volt az 1832 évben létrejött „Egyezés”?

Előbbi fejtegetéseink alkalmával említettük, hogy a Zimmethausen Antallal kötött haszonbéri szerződésnek 1832 évben történt lejártja alkalmával gr. Lázár László királyi főkormányszéki kancellár Borszék jövedelmének fokozása (a „jó rend eszközlése”) céljából indítványt tesz egy kezelési szabályzat elkészítésére. Azt is említettük, hogy az el is lett készítve és életbe is léptetett.

Ezen kezelési szabályzat főbb pontjai a következők voltak:

1.) Kimondja a közbirtokosság, hogy miután Borszék fürdő jövedelmezősége egy „közhaszonra kezelendő intézet” felállításával érhető el a legeredményesebben, evégből „Borszék havasa egész kiterjedésében a benne létező üveggyárral és mindennemű javadalmával örökre oszthatatlanul közreahagyassék és felosztását

se egyik, se a másik község birtokos tagjai ne követel-
hessék.“

2.) „Senkinek ezután Borszéken magánbirtokul szolgál-
landó hely nem adatik“ s építésre sem engedetik s az eddig
kiosztottak is, amennyiben azokra a felállítandó „intézet“-nek
sürgős szüksége lenne, törvény útján is visszaszereztesse-
nek.“

3.) „Valamint ezen az első pontbéli alapszabálynál fogva
örökre közbirtokká hagyott havasban senkinek magánszerű
birtok nem engedtetik, úgy a havas akárminő egyéb javadal-
maiból is, melyekre ezen egyezési alaplevélben különösen kiirt
engedelem nem adatik, — senki ingyen ne részesedhessék.“

Ezenkívül határozat hozatott a fürdő- és ivóvíz használatára,
az erdei legeltetésre, a folyó vizekre, halászat és vadászat, a regá-
lékra, valamint az üveggyárra nézve; ugyszintén a kezelő tisztvi-
selőkre és pénzkezelésre nézve is, kimondván, hogy az egészség-
ügyi intézetnek vezetésére azonnal a primori rendből közmeg-
egyezéssel egy fizetetlen főigazgató állíttassék, mely főigazgatói
állás, amennyiben később megüresednék, arra a választás „ne csak
a primori, hanem akármelyik vitézli rendbelire is, aki ezen álló-
másra mind tekintélyénél, mind pedig tevékenységénél fogva al-
kalmas, s aki így minden választó rendek közbizalmára érdemes-
nek fog találtatni: ingyen magára válóra kiterjedhessen.“

Végül: „... hozzá kelletvén már fogni az ily alapokra ál-
lítandó intézet létrehozatalához, addig is, míg a hivatal felállítat-
nék, a rendek közmegegyezésből főigazgatónak a primorok kö-
zül főkormányszéki tanácsos és tartományi kancellár szárhegyi gr.
Lázár László ur önegységát megválasztván, a most meglevő pénz-
tár rendelkezésére bízatik, valamint a Borszék havasában s annak
mezejében tett egyeződő levelek is, melyekkel az idegenektől
visszaváltás, szereshetés eszközölhető lesz, oda átadván; egyszer-
smind teendői közé fog tartozni ezen egyeződések helybenhagya-
tásának a felsőbbiségtől kieszközlése és az intézet felállítására
nézve mindezen tárgyat. illető lépések megtétele.“

*

Az 1832-ik év még más szempontból is nevezetes dátum a
két község közbirtokosságának életében.

Eddig az évig ugyanis Ditró és Szárhegy községek ösz-
szes vagyona östoglalás jogán osztatlan volt. Szárhegy köz-

ség volt az anyaközség, Ditró volt a filiája. 1832-ben aztán a két község közbirtokossága békésen megosztozott. Szárhegy kapta a most Szárhegy I. résznek nevezett s Szárhegy község körül elterülő művelhető és erdős területeket, mintegy 12.000 katasztrális holdat; Ditró kapta a Güdücz pataktól kezdődőleg a Ditró körül elterülő művelhető és erdős területeket be Tölgyes községtől a Borszék felé felvezető országutig és a Kranga tetői vizválasztóig. Szárhegy kapta kiegészítésképen erdős területnek a fenti területtől a Beszterce patak jobb partján, Bélbor és a régi román határig terjedő területeket.

Borszék fürdőt és a körülötte elterülő mintegy 1960 hold területet és a Bánffy havast (851 hold 1310 négyszögöl) az osztózásnál továbbra is közösségben hagyták. Ez az osztatlanul hagyott terület (a fürdő- és borvízzel együtt) képezi mai napig is a két község borszéki közbirtokosságának közös vagyonát.

*

A Puskás Ferencz által „Borszék története“ c. művében ismertetett „Egyezség“-i pontokból nem vehető ki ezen osztozás, amiből egyáltalán nem lehet azt következtetni, mintha ő ezen „Egyezség“ tartalmát nem ismerte volna. Sőt, hogy mennyire ismerte, kitűnik abból, hogy könnyvében, mint később látni fogjuk, erősen védelmére kel a két község háromrendbeli tulajdonosai tulajdonjogának. Magának ezen okiratnak „Egyezség“ elnevezése is azt mutatja, hogy az egyezségnek nemcsak a borszéki közjövelmek fokozása volt a célja, hanem az addig közösen használt összes ingatlan javakra vonatkozólag a két község közötti megegyezés, „Egyezség“ is.

A két községnek ezen „Egyezség“-ben kifejezett intencióját a legvilágosabban bizonyítja Ditró és Szárhegy borszéki közbirtokossága és a hozzájuk csatlakozott volt földesurak és társai által Ditró és Szárhegy politikai községek és társaik ellen a csikszeredai kir. törvényszék, mint urbéri bíróságnál, megindított perben 394/1891 polg. sz. alatt hozott ítélet indokolásának következő része: „Az 1832 évi „Egyezség“, mint annak szövegéből is kitűnik, azon célból hozott létre, hogy a közhelyekre jogosult három renden levő birtokosok jogait érvényesíthessék, azok rendetlen használatából az urbéreseket és általában az idegeneket kizárják; a borszéki fürdőt, az ásványvizek kezelését szabályozzák, jövedel-

mezőbbé tegyék és a tiszta jövedelemre vonatkozólag intézkedjenek, kifejezést adva annak, miszerint a Gyó.-Ditró és Gyó. Szárhegy községekhez tartozó havasok, azok között az is, hol a borszéki fürdő és ásványvizek léteznek, — *a nevezett két községbeli primor, lovas és gyalog vitézlő három birtokos rendek tulajdona*; s egyszersmint kijelentették azt is, hogy azon havasok között vannak olyanok, melyek külön a Gyó.-Ditró és külön Gyó.-Szárhegy helységbeli három rendhez tartozó birtokosokat illetik, és vannak olyanok is, melyek a két község birtokosai között megosztva nem lévén (az „Egyezség“ ben külön osztatlanban hagyott Borszék fürdő és területe. Szerző.), mindkét községbeli három rendet egyformán illeti, t. i. a ditrói három rendet annyi, mint a szárhegyi három rendet.“ (Ime hivatkozás ezen ítéletben is az „Egyezség“-ben történt megosztozásra. Szerző.)

Itt még csak azt akarjuk megemlíteni, hogy ezen „Egyezség“ megerősítés végett, habár az az 1831-iki két községbeli közbirtokossági közgyűlésen kimondatott, Ő Felségéhez soha fel nem terjesztetett. De erre nem is volt szükség. Ellenben a kir. főkezes által ítéletileg kimondatott, hogy a „teljesedésbe vett s egy egész évi időn túl teljes erejében maradt, önkéntes akaratton épült hasznos egyezség az egyezkedő felekre nézve kötelező erővel bír.“ Épen ez oknál fogva alapozták ítéleteiket a különböző igazságügyi fórumok is főleg ezen „Egyezség“-re, valahányszor a birtokosság ellen különböző személyek által indított birtokrendezési perekben ítéleteiket meghozták.

Küzdelem Borszék fürdő tulajdonjogáért a felsőbb hatóságok önkényes intézkedéseivel szemben.

A két község közbirtokossága állandóan résen kellett hogy álljon avégből, hogy az 1848/49 éveket követő önkényuralmi időkben a felsőbb hatóságok hatalmi tulkapásaival szemben, — mely tulkapásokat legtöbbször a hatóságok által törvénytelenül a birtokosság, illetve Borszék fürdő nyakára kiküldött idegen nemzetiségű tisztviselők követték el — tulajdonosi és rendelkezési jogát megvédelmezze. Nagyon természetes, hogy ezek a küzdelmek erősen hátráltatták Borszék fürdő fejlődését, s ezért mondja Pus-kás Ferenc idézett könyvének 75 és 76 ik oldalán, hogy „...csak a határőri katonaság megszűnte után (1851-ben. Szerző.) jöhetett a két község közbirtokossága azon helyzetbe, hogy amaz előbbi rendszer lidércnyomásától megszabadulván, ezen nevezetes köz-vagyona felett úgy intézkedhessék, amint saját jólfelfogott érdekei és a szenvedő emberiség igényei is megkívánták. De ekkor is egyideig nagyobb perekbeli megtámadtatásai és a hatalmaskodók folytonos zaklatásai ellen folytatott küzdelmek tevékenységét jó darab ideig zsibbasztották s leginkább a veszélyeztetett tulajdon-jog megvédésére kellett fordítania idejét és erejét Csak 1856 ban lett a két község közbirtokossága a nagyszebeni helytartóságnak július 19-én 15650 sz. alatt kiadott nyilatkozata által tulajdonosi jogaira nézve azzal némileg megnyugtatta, hogy Borszék birto-kában őket ezentul senki sem fogja háborgatni. De ennek dacára sem állhatták meg a hatalom kezelői, hogy időnkint ne tegyenek oly rendelkezéseket, amelyek a tulajdonosi jogot mélyen sértették. Így 1862 ben a kir. főkormányzók egyes rendeletei és utasításai-ból az tűnik ki, hogy a *telügyeleti jogon kívül tulajdonosi rendelkezést is tulajdonit magának*. Ez ellen tiltakozik 1862 máj. 26 ikán megtartott közgyűlésén a két község közbirtokossága,

melyen kimondja: „A tulajdonos közönségek mindamellett, hogy a felséges kir. főkörmányszéknek felügyeleti hatalmát elismeri és tiszteletben tartja, aggodalommal látja a rendeletből, hogy a felügyeleti jog a rendelkezési (tulajdonosi. Szerző.) joggal azonosított, holott a rendelkezési jog a székely közönségtől, mint tulajdonostól, még eddig soha el nem vitáztatott s a magas kormány is ezen jogát mindeddig elismerni méltóztatott.“ Egyben kijelenti a közgyűlés, hogy a tulajdonos közönség képviselőségén kívül Borszék felett rendelkezni senkinek sem áll jogában.

1867 febr. 27-ikén tartott közbirtokossági gyűlés az ellen tiltakozik, hogy a főkörmányszék beleszóljon abba, hogy a fürdőjövödelem mire fordíttassék és hogy a nyári idényre az alkirálybíró fürdőbiztost a főkörmányszék nevezze ki, mivel ez a jog kizárólag a két község közbirtokosságát illeti meg. A tiltakozás jegyzőkönyvi szószerinti szövege a következő: „E magas rendelkezés annyival váratlanabb vala, minthogy ily rendelkezési szigort a községek még a megszüntetett abszolutisztikus kormányzási rendszer alatt sem tapasztaltak. És most, midőn Ő Császári és Királyi Apostoli Felsége hazánk alkotmányát helyreállítani méltóztatott s e kegyességének eredményéül bizalommal tekintünk a már megkezdődött átalakulás nagy művére, mely a törvényes jogokkal élhetés hatálybalépését és a törvényen kívüli megszorító rendelkezések végleges megszűnését feltételezi: a felséges kir. Főkörmányszéktől is ha nem többet, de legalább annyit bizalommal reménylünk, hogy az átalakulás megtörténteig a rendelkezési (ellenőrzési. Szerző.) hatalom jogköre a „status quo“-n túl nem fog terjesztetni e székely közönségek eddig érvényben állott jogkörének szűkebbre szorítására.“

Megjegyezni kívánjuk, hogy ezeken a gyűléseken a főkörmányszék megbízásából az akkori csiki főkirálybíró elnökölt.

De mindezen határozott, bár igen udvarias tiltakozások ellenére sem szüntek meg az önkény tulkapásai. Így a két község közbirtokosságának 1873 máj. 4-iki gyűlésén szárhegyi Dezső Mózes birtokossági tag szólal fel, mely gyűlésen az igazgatóság előterjeszti, hogy Csikvármegye törvényhatósága a birtokosságnak jóváhagyás végett hozzá felterjesztett alapszabályain módosításokat eszközölt; nevezetesen az elnök kinevezését magának akarja fenntartani, természetesen a közbirtokosság terhére. Ezen „gyámkodás“ ellen szólal fel Dezső Mózes, midőn ezeket mondja: „A bizott-

mány felsőbb parancsra szinte három évenként választatott. (Amint ebből is látjuk, a két község borszéki közbirtokosságát ekkor már nem a két politikai község előljárósága, hanem a közgyűlésen megválasztott „bizottmány“ képviseli és igazgatja. Szerző.) Az 1850-ik évben (tehát már ekkor megszűnt a közbirtokosságnak a két politikai község általi képviselete és igazgatása! Szerző.) a bizottmány elnökségét és vezetését az akkori beérkezett (létesített. Szerző.) „komiszáriát“ vette át. Az organizáció után az udvarhelyi Kreis Forstheher (kerületi előljáró. Szerző.) a Kreis fizikussal. A provizorium beálltával (1848—1867-ig. Szerző.) a szék adminisztrátorra (valószínűleg az alkirálybíró. Szerző.) a szék főorvosával. Mindenki tudja, mily zaklatásoknak voltunk kitéve. Korlátlanul rendelkeztek a mi terhünkre. A többek között csak azt említem meg, hogy egy ízben azt kérdezték, hogy ki-é Borszék?, mire mi *okmányilag bebizonyítottuk, hogy a miénk.* Az alkotmány beálltával pedig Főispánunk Öméltósága a szék főorvosával vette át az abszolút kormány által reánk erőszakolt alapszabályok szerint a bizottmány vezetését, mint elnök. Az 1871 évi XVIII. t. c. az abszolút kormánytól fennmaradt gyámkodó rendszert megszüntette“. Javasolja tehát, hogy a birtokosság a törvényhatóság sérelmes intézkedése ellen éljen felterjesztéssel a m. kir. Belügyminiszterhez.

Mig azonban e tulkapások és kellemetlenkedések önkényes hatalmi tulkapások voltak, a két község közbirtokosságát még ezeken kívül saját birtokostársai és mások által is érték támadások tulajdonosi minőségének kétségbevonása tekintetében. Így 1887-ben Bélbor község indít pert a birtokosság ellen az ottani borvizutak tulajdonjogának elismeréséért, amelyet azonban a csikszeredai törvényszék 2691/1881 polg. sz. ítéletével elutasít. Az ítéletet Bélbor község megfelelőbezáván a Kir. Tábla 2755/1887 polg. sz. ítéletével másodfokulag is elutasította Bélbor község keresetét.

*

Egyik nagyobb per, mely a két község közbirtokossága ellen indított, az özv. Gr. Lázár Mórné és társai által a borszéki fürdő és tartozékainak fele részéért 1883 aug. 31-én folyamattba tett per volt. Keresetük jogcímét egyrészt az Aprob. Const. (1540—1653 ig összegyűjtött törvények) III-ik rész 29. címére

alapították, melyszerint a közhatár a községi birtokosok közös tulajdonát képezi; s minthogy ők (t. i. a Grófok) a Ditró-Szárhegyi gróf Lázár primor családnak a jogutódai, azért szintén közös tulajdonosok; másrészt keresetük jogalapját a primori minőségre fektetik, mert a közhatárban való részesedés solhasem a személyekhez, hanem az antiquá sessiókhoz (belső birtokhoz: ház és a hozzátartozó telekhez. Szerző.) volt kötve. Állították, hogy a gróf Lázár család immunis nemesi kuriái — s szolgáló embereinek antiqua sessiói — a két községben tulnyomó számmal voltak, ennél fogva őket a felerészbeni tulajdonjog illeti és hogy ezen arány már végleg meg is állapítottatott.

Kerestük alátámasztásának igazolására hivatkoznak egyrészt a Zimmethausen Antallal 1804 ben kötött haszonbéri szerződésre, melyet — szerintük — gróf Lázár Zsigmond, mint a primori rend képviselője, irt alá, másrészt az 1832-iki egyezsége, melynek alapján két gróf Lázár a fürdőigazgatásába 1850-ig befolyt.

Gróf Lázár Mórné és társai keresetét úgy az első, mint második, végül a harmadfoku (Magyar Királyi Kuria) bíróság is elutasította, ítéletének indokolásában többek között kimondva, hogy: „az 1832-iki egyezés által *nem a birtok jogi természete, hanem csak a kezelési módozat állapított meg*, és hogy a primori minőség nem ad jogot a közös birtok feléhez.“

Községi vagyon-e a borszéki közbirtokossági vagyon, vagy magántulajdon?

Ez a kérdés nemcsak most izgatja a kedélyeket, mikor ma is vannak még olyanok, akik a közbirtokossági vagyionokat községi vagyionokká szeretnék nyilvánittatni, hanem izgatta régen is, így különösen Puskás Ferenczet, annál inkább, mivel ő a két község borszéki közbirtokosságának elnöke is volt.

Puskás Ferencz hivatkozott könyve 1882-ben jelent meg, így tehát tudomásul kellett birnia azon perről, amelyet a két község közbirtokossága ellen 1877. december 28 és 29 ik napján 5538/1887 és 5555/1877 polg. szám alatt indított a csikszeredai törvényszék, mint urbéri bíróságnál Lázár Menyhért hivatalból ki-nevezett ügygondnok, valamint a hozzácsatlakozott gróf Lázárok és társai, ugy Ditró és Szárhegy II-sodik rész borszéki tlvben felvett birtokok, mint a borszéki fürdő és üzletből származó jövedelmek arányosítása iránt, és amely perben először tétetett vita tárgyává az, hogy a borszéki közvagyon községi vagyon-e, vagy magántulajdont képez.

Hogy Puskás Ferencznek mi volt e kérdésben az álláspontja, arra nézve legjobb bizonyítékul szolgálnak saját szavai könyvének 52--55 oldalain, melyeket szószerint idézünk, annál is inkább, mivel felfogását e kérdésben teljesen magáévá tette ugy a marosvásárhelyi kir. Itélő Tábla, mint a budapesti királyi Kuria is, akár ismerték azt megelőzőleg, akár nem.

„A szerződés (1832-iki „EGYEZSÉG”), illetőleg alapszabályzatból, ha arra egy kis figyelemmel visszatekintünk, mindenesetre azon tanulságot is levonhatjuk, hogy *Borszék sohasem volt a községeknek ezidőszertinti értelmében községi birtok, mert abban község, mint tulajdonos, sehol sincs említve, de mindenütt az iratik, hogy az a Ditró- és szárhegyi közön-ségek háromrendű birtokosságának tulajdona*, e három rendek pedig — amint abban eléggé jelezve is van — tagadhatat-

lanul a két község összes primor, avagy főnemes, löfő, vagyis a lovas, és gyalog, egyforma nemes székely birtokosaiból állottak, akikhez sem idegenek, sem jobbágyak nem voltak számíthatók, ha mindjárt más helységről beszármazott nemes székelyek voltak is, mert azt az ő őseik *jure primo occupationis*, első foglalási jogon, szerezték és hagyták át utódaikra, akik annak 1848-49 előtt is folyvást kizárólagos tulajdonosai és birtokosai voltak. A „közönség” szót pedig használták azon értelemben, amelylyen élt azzal, és ma is minden magyar: tudniillik vármegyei közönség, Szék közönsége, három rendek közönsége stb.

Nagyon csalogódik tehát, sőt a kommunizmus eszméivel kell nagy adagban saturálva lennie annak, ki *eme közvagyonához* a székely birtokosságnak a modern községeknek minden polgárát csak azért, mert egyik vagy a másik községben egy boltot, kocsmát vagy kerekess, cipész műhelyt stb. nyitott — amazokkal egyaránt jogosultnak hiszi és a már eléggé körülírt székely birtokosság közönségére az 1876 évi V. t. cikket, mely a községekről szól, a rabulizmus minden fogásával reákapta az erőlködik, mert a fennebb közlött szerződés, illetőleg alapszabályzat (1832. évi „Egyezség”) által már be van bizonyítva, hogy *Borszék a két község háromrendű székely birtokosságának kizárólagos tulajdonát képezte* mindig.

Nem lehet tehát Borszék senki más tulajdona most sem, mint azoké, akiké régebben is volt: a *ditrói és szárhegyi községek ama három rendű (főnemes, löfő, és gyalognemes) székely birtokosságának törvényes örököséi, akik e jogot — hála a gondviselésnek — még senki másra át nem ruházták*. Ha betelepült és itt megvagyonosodott idegeneknek sikerült is a contok segítségével birtokokat összeszerezni, ezzel az eladóktól csakis ingatlan javakat, nempedig egyszersmind azoknak a kérdéses birtokossági közvagyonhoz való jogát is szerezték meg.

Világos tehát, hogy csak a furfang és a józan ész ellen pártot ütő rabulizmus állíthatja fel azon a tulajdon szentségét veszélyeztető elvet, hogy az oly közvagyon, mint Borszék, községi tulajdon, mert a régi tulajdonost tulajdonosi jogától még semmi törvény meg nem fosztotta, sem közvagyonát senki mással közre nem bocsátotta.“

Most pedig nézzük, hogy az idézett perben hozott ítéletek miket mondanak e kérdésről.

Az 1888 dec. 31-én e perben a csikszeredai törvényszék, mint urbéri bíróság, által 5596 1888 polg. sz. alatt meghozott ítélet a keresetben megnevezett ingatlanokat s az azokon levő borszéki fürdő és bór víz üzletből folyó közjövödelmeket „Gyó. Ditró és Szárhegy községek, mint erkölcsi testületek közt, egyenlő arányban közös községi vagyonnak” nyilvánítja s egyben megállapítja, hogy *a borszéki fürdő és tartozékai természetben fel nem oszthatók.*

Az ítélet a közbirtokosság felebbezése folytán a marosvásárhelyi kir. Táblához került, mely 1889 jun. 19-én 129/1889/II. sz. ítéletével az *első bíróság ítéletét megváltoztatja* „és a pertergya ingatlanoknak, az azokhoz tartozó borszéki fürdőnek, illetve ezek haszonvételének, *mint Ditró és Szárhegy községek közbirtokosai osztatlanul közös vagyonának* arányosítását oly értelemben rendeli el, hogy az *eljárás a természetben való felosztás mellőzésével* a két község részesedési arányának megállapítására korlátoztassék, s egyidejűleg az illetményt a két községre nézve egyenlő arányban állapítja meg.”

Az ítélet indokolása szerint: „*A székely birtok (haereditas siculica) a nemesi jogon birt javakhoz tartozván, jogi természetéből önként következik, hogy a székelytöldi birtokos közönségek birtokában található közös ingatlanok tekintetében közbirtokossági jogviszony forog fenn.*

A szabad székely az általa közösségben birt székelyföldi javaknak *oly teljes jogu tulajdonosa* volt, mint más nemesi javak közbirtokosai. Ahhoz tehát, hogy az általuk ily jogon birt javak jogi természete megváltoztathassék s azok községi alludiummá alakíttathassanak, szükséges volt az illető érdekeltnek közmeg egyezése, vagypedig be kellett következni oly jogi tényeknek, melyeknél fogva a változás a jogosultak akarata ellenére is állott be.” (Ami soha sem történt meg. Szerző.)

*

A budapesti kir. Kuria 1890 ápr. 22 és 23-ik napjain hozott 176/1889 urb. sz. ítéletével *a Tábla ítéletét helybenhagyja* „oly értelemben, hogy az arányosításnak a borszéki fürdő és üzletből befolyó közjövödelemből a fürdő fenntartására és korszerű

fejlesztésére sürgősségi kiadások levonása után fennmaradó tiszta jövedelemre nézve van helye. Mert a hazai törvények, jelesen az Apr. Const. III. R. 28. szakasza szerint, a közhatár, vagyis azon területek, *melyek a helység tulajdonosai között soha telosztva nem voltak, a helységbeli birtokosok közös tulajdonát képezvén*, Ditró és Szárhegy községek határán levő osztatlan köz-helyek is, amelyeknek „Borszék havasa“ elismerten kiegészítő részét képezi, *a három renden lévő ditró-szárhegyi birtokos osztálynak képezték és képezik tulajdonát.*

A per tárgyát képező még osztatlan borszéki haszonvételek arányosításának is helyt kellett adni, magától is értetvén, hogy az 1804 évi (Zimmethausénnel kötött haszonbéri szerződés) keletkezésével, s a szomszéd közbirtokossági havasokból egy nagyobb területnek a fürdőhöz való csatolásával is a fürdő jövedelmezőbbé tétele volt a célja (az 1832 évi „Egyezés“-ben,) s ennek a *maga egészében osztatlanul való fenntartása* és korszerű fejlesztése a köz- valamint az összes birtokosság érdekében és kifejezett szándékában is fekszik — csak az e tekintetben sürgősségi kiadások levonása után fennmaradó tiszta jövedelemre nézve lehet arányosításnak helye.“

Borszék jövedelmeinek arányosítása kérdésében meghozott fenti ítéletek alapján a csikszeredai kir. törvényszék 1891 jan. 24 én 394/1891 polg. sz. alatt hozott ítéletével megállapította az arányosítási kulcsot.

Ebben az ítéletben is fontos kitételek fordulnak elő úgy a borszéki közvagyon tulajdonosi, mint annak jogi helyzetére nézve.

A kulcs megállapításánál a Gyó.-Ditró és Gyó.-Szárhegyi lovas és gyalogrendhez tartozó birtokosok az ajánlják, hogy: „Borszék jövedelméből *csakis a három rendhez tartozó birtokosok részesedjenek* s a három rendhez tartozó tagok egymás között az 1848 évben létezett családok száma szerint és egyforma joggal“.

A törvényszék a két község közbirtokosainak ezen álláspontját *elis fogadja*, amennyiben kimondja, hogy: „Gyó.-Ditró és Gyó.-Szárhegy községek területén *csakis a három rendhez tartozó nemes birtokok léteznek*; a részesedési arálynak kiszámításánál is tehát csak azon birtokok vétetnek alapul.“

Az ítélet ezen indokolása a Approb. Const. III. R. 29. sza-

kaszán alapszik, „mely köz- és osztatlan határnak (*Commune terrenum*) jelöli meg az oly járulékokat, erdőket, legelőket és egyéb haszonvételeket, melyek bizonyos helység tulajdonosai között soha felosztva nem voltak s ezen köz-helyeknek felosztása kulcsául a régi telkek mennyiségét határozza meg.“

Ugyanilyen értelemben rendelkezik az 1846/47 évi XV. t. c. 2. p. b., pontja alatt, mikor ezt mondja: „A közhelyekre s ezekből tett foglalásokra nézve a részesedés kulcsául szolgálnak a régi telkek száma, amennyiben az tisztába hozható.“

Ujabban az 1871 évben hozott LV. t. c. 1 §-a szerint: „Arányosítás tárgyát képezik a jelenleg *közösen osztatlanul használt* külső fekvőségek“, az arányosítás kulcsául pedig ugyanezen törvény 4 §-a szerint az egyes birtokosok által birt. külső és belső birtokok területe mennyiségét állapítja meg.

A borszéki közvagyon jogi természetére nézve a csikszeredai törvényszéknek idézett 934/1891 polg. sz. ítélete a következőket állapítja meg: „Hogy a borszéki fürdő és tartozékai az 1804 évi szerződés és az 1832 évi egyezség által történt különszakítás által külön jogi természetet nem nyert és a *többi közhelyekkel leendő eljárás alá esnek*, — azáltal is bizonyítottnak kellett tekinteni, hogy *Borszék és jövedelme 1832 év — vagyis az „Egyezség“ keletkezése előtt és azután is — hasonló kezelés, felügyelet és elszámolás szerint történt, mint a többi közhelyek és azok jövedelmei*“.

*

A m. kir. Curiának idézett 176/1889 urb. sz. ítélete, valamint a csikszeredai kir. törvényszéknek az arányosítási kulcsot megállapító 394/1891 polg. sz. ítélete nem maradt hatás nélkül Ditró és Szárhegy politikai községek felfogására sem. Azért, hogy a helyzet teljesen tisztáztassék és hogy a fenti ítéletek megállapításainak a telekkönyvekben is érvényt szerezzenek, Ditró és Szárhegy politikai községek előljáróságai a két község borszéki közbirtokosságának a következő nyilatkozatot adta:

„NYILATKOZAT.

Mely által alól is irt Gyó.-Ditró és Gyó.-Szarhegy községeknek előljáróságai ezennel elismerjük, hogy a magas Curiának

176/1889 sz. III-ad foku ítélete folytán a Szárhegy II. R. . . . sz. telekjegyzőkönyvekben foglalt összes ingatlanok, illetve tértulajdonosi jogok, többé *nem képezik fennebbi község birtokos közönségének tulajdonát*, mivel ezen telekjegyzőkönyvekben foglalt ingatlanok után járó jövedelmek és haszonvételi jogok a hivatolt curiai ítélet nyomán a Gyó-Szárhegy és Gyó.-Ditró községek közbirtokossága között való arányosítás tárgyát képezik.

Ennélfogva községeink nevében kihallgatás nélkül megengedjük, hogy a fennebb említett telekjegyzőkönyvekben foglalt

„Szárhegy község birtokos közönsége“

„Ditró község birtokos közönsége“

jogcim törültessék és a törlés bekebeleztesse.

Gyó.-Ditróban 1902 nov. 5-én.

Szárhegy község előljárósága : Ditró község előljárósága :

Oláh Alajos sk. bíró.

Csiby Imre sk. bíró.

Ádám Imre sk. jegyző.

Csiky Bálint sk. albíró.

Szárhegy község pecsétje.

Ditró község pecsétje.

Mielőtt tovább mennénk ezen nyilatkozatnak egy szavát helyesbíteniünk kell, habár ennek most már nincs semmiféle kihatása. Azonban akadhatnak rosszhiszemű emberek, akik a két község közbirtokosságára nézve eme felette lényeges kérdésben ez egyetlenegy szóból is tökélet kovácsolhatnak a tekintetben, hogy a két község borszéki közvagyonra valaha is községi vagyon volt. Ezen egy szócska pedig az, mely a következő mondatban fordul elő: „ . . . összes ingatlanok, illetve tértulajdonosi jogok „*többé*“ nem képezik fennebbi községek birtokos közönségének tulajdonát“ stb.

Szükségesnek tartjuk erre az egy szócskára kitérni, mivel tudjuk, vannak telekkönyvi kutatók, akiknek elég egyetlen egy szócska is, hogy ebből megváltoztassák még a tulajdonost magát is. Mert rosszhiszemű emberek ebből a „*többé*“ szócskából azt is megállapíthatják, hogy *ezután többé nem* képezik Ditró és Szárhegy politikai községek vagyonát, de a nyilatkozat adása előtt azokét képezte

Aki nem akar kákán is csomót keresni, annak igazán ez fel sem tűnik, mivel nyilvánvaló, hogy ez a szócska csupán csak lapsus és a nyilatkozat szerkesztőinek csekély jogi tudása és nem szabatos fogalmazása következtében csuszott be a nyilatkozatba,

mely helytelen fogalmazást igazol az is, hogy a nyilatkozat utolsó soraiban „meghallgatás” helyett „kihallgatás” kifejezés van használva, mely két kifejezésnek — tudjuk — egészen más értelme van.

*

A két község borszéki közbirtokosságának akkori vezetősége — úgy látszik — tisztában volt ezen kérdés nagy fontosságával, mivel ezt a vitát végleg le akarván zárni, a bírósági ítéletek és a két politikai község „Nyilatkozat”-a alapján a telekkönyvi bejegyzést is a való ténynek megfelelően akarta helyesbíteni, kérése indokolásául azt hozva fel, hogy ezen kiigazítást a „közbirtokosság érdeke” megkívánja.

1902 évig ugyanis a borszéki közvagyonra nézve a telekkönyvi tulajdoni jog így van bejegyezve:

„B. 1) Gyó.-Szárhely község birtokos közönsége,

B. 2) Gyó.-Ditró község birtokos közönsége”,

mely bejegyzések most már következésképpen helyesbítettek a borszéki közvagyonot feltüntető Szárhely I R. 1. sz. telekjegyzőkönyvben: lktsz. 1902 nov. 7. 11398.

„Jelen szám alatt beadott kérvény alapján, tekintettel a csikszeredai törvényszéknek 5596/1888 polg. sz.; a marosvásárhelyi ítélőtáblának 129/1889/II. és a Curiának 176/1889 urb. sz. alatt hozott ítéleteire és az 1902 nov. 5-én kelt eredeti „Nyilatkozat”-ra, a B. 1. 2. alatt bejegyezve levő Gyó.-Szárhely község birtokos közönsége és Gyó.-Ditró birtokos közönsége tulajdojog címe „Gyó. Szárhely község közbirtokossága” és „Gyó.-Ditró község közbirtokossága”-ra igazított ki “

De még most sem felelt meg ez a bejegyzés sem a helyes fogalomnak, mivel félreértésekre szolgáltatott okot.

Ugy Ditró, mint Szárhely községeknek ugyanis a közös borszéki közvagyonán kívül van külön-külön közbirtokossági vagyona is, tehát miután van egy külön „Ditrói közbirtokosság” és van egy külön „Szárhelyi közbirtokosság,” a viszonyokkal nem ismerősök előtt ez könnyen azt a hiedelmet keltheti, hogy a borszéki közbirtokossági közvagyon e két község külön-külön közbirtokosságának a vagyona. Már pedig a két község közbirtokosságának tulajdonosai nem azonosok a két község borszéki közbirtokosságának tulajdonosaival.

Ugy látszik hogy ezt észrevette az erdészeti hatóság is, mikor 1905 évben a két község borszéki közbirtokosságának gazdasági üzemtervét azzal a módosítással hagyja jóvá, hogy a birtokosság ezután címe: „Borszéki közbirtokosság”-ra igazítandó ki.

A két község borszéki közbirtokosságának akkori elnöke, Dr. Szini János kérésére tehát az 1914. júl. 1-én a tagosítás és arányosítás rendjén felvett „külön jegyzőkönyv” alapján (lktsz. 8428/1914.) az addigi „Gyó.-Szárhegy község közbirtokossága” és Gyó.-Ditró község közbirtokossága” bejegyzés „Borszéki közbirtokosság”-ra igazított ki.

Még azonban ez a bejegyzés sem fedi a valóságot, illetve így is hiányos és ismét csak félreértésekre adhat okot, ami már többször is előfordult a postai kézbesítéseknél. Aki ugyanis nem tudja, hogy Borszék községnek nincsen közbirtokossága, könnyen azt hiheti, hogy a borszéki közvagyon Borszék község tulajdona. Éppen ezért a leghelyesebb és a való helyzetet a leghívebben feltüntető tulajdonosi cím csakis „Ditró és Szárhegy községek borszéki közbirtokossága” lehet.

*

Azt hisszük, hogy a 18-ik oldalon az általános részben kifejtetteken kívül úgy a régi Constitúciók, mint az 1804 évi szerződés, az 1832 évi „Egyezés”, Puskás Ferencnek idézett felfogásából és szavaiból; a felső bíróságok ítéletiből; Ditró és Szárhegy politikai községek nyilatkozatából, végül a román I. fokú agrárbizottság határozatából sikerült a napnál világosabban bebizonyítanunk, hogy *Ditró és Szárhegy községek borszéki közvagyonára soha sem volt községi vagyon, hanem kizárólagosan magántulajdon.*

○○○○○○○○

Az első építkezések. Borszék politikai község kialakulása. Agrár reform és káros hatásai a két község közbirtokosságára nézve.

Amint könyvünk elején kimutattuk, Borszék fürdő- és község egész területe ösfoglalás jogán Ditró és Szárhegy községek osztatlan tulajdonát képezi s azt a két község elidegeníthetetlenségénél és oszthatatlanságánál fogva mai napig is úgy használja.

Említettük azt is, hogy Borszék fürdőn már az 1700-as években fürdőházak és magánépületek állottak, a közbirtokosság tulajdonát képező üveggyár felépítése után pedig részint az üveggyári munkások lassu betelepítése, részint pedig a két községből beköltözött egy-két székely család, s azok folytonos szaporodása folytán, körülbelül a 80—90-es években, kialakult a jelenlegi Borszék politikai küzség.

A közbirtokosság ilyen körülmények között részint a fürdő fokozatos fejlődése, részint pedig az üveggyári munkások és székely családoknak odarögzítése céljából nem zárkozhatott el attól, hogy az egyes családoknak úgy a fürdőn, mint a jelenlegi Borszék község belterületén — villa vagy lakóház építhetése céljából — megfelelő nagyságu villa és házhelyeket ne bocsásson rendelkezésükre — évi taxafizetés ellenében. Ez az évi taxafizetés annak elismerését jelentette, hogy a beépített telkek „tértulajdonjoga“ a két község közbirtokosságának tulajdonát képezi továbbra is, s épen ezért az a lehető legkisebb összegben is lett megállapítva (évi 2—20 koronáig), és semmiképen sem jelentett „évi szolgáltatmányokat.“ A község lakosai részére ezeket a házhelyeket a birtokosság rendes haszonbérleti szerződéssel bizonyos meghatározott időre (30—39 évig) engedte át.

Az 1853 máj. 29-iki csász. nyílt parancs 1853 szept. 1-i hatálylyal az addig csak Magyarország területén érvényben levő osztrák polg. törvény könyvet kiterjesztette az országnak korábbi

erdélyi részeire is, (1848 előtt ugyanis Erdélynek külön törvényhozása volt. Szerző.), melynek 1122 §-a az „örökhaszonbéres“, 1223 §-a az „örökbéri szerződés“-el átadott telkek, míg az 1125 §-a a „földbér“ ellenében bérbeadott telkek jogviszonyáról intézkedik.

A két község közbirtokossága által részint a villatulajdonosok, részint a községi lakosok részére villa- és házépítésre átengedett területek jogviszonyának elbírálása tekintetében e három közül az 1125 §-ból indulhatunk ki, mely így szól: „Ha valamely tulajdon akként van megosztva, hogy az egyik felét a föld állaga, a földszin alatti haszonvétellel együtt, — a másik felét pedig csak a földszin haszonvétele illeti öröklőleg: az ezen utóbbi birtokos által fizetendő évenkénti adó földbérnek neveztetik.“

Ez volt az u. n. „osztott tulajdon“ rendszere, vagy „emphytheuzis“, melynek alapján a telekkönyv is a bejegyzéseket úgy foganatosította, hogy a „tértulajdonjog“ illeti a két község közbirtokosságát, míg az „épület- és térhaszonélvezeti jog“ az illető telken építkező tulajdonost. Ez utóbbi jog úgy öröklés, mint adásvétel tárgyát képezte és zálogjogilag is megterhelhető volt anélkül, hogy a tértulajdonos közbirtokosság tértulajdonjogát ezekből bármiféle sérelem vagy korlátozás is érte volna.

Az erdélyi agrártörvény 6. §-ának 2-ik bekezdése ezen „tértulajdonjogot“ az „épület- és térhaszonélvezeti jog“ tulajdonosa részére kisajátította, mikor kimondotta, hogy: „Az akár beültetett, akár be nem ültetett örökbérlet útján hasznosított föld (emphytheuzis), valamint az olyan föld, melyet falusiak legalább 5 évig megszakítás nélkül haszonbérben birtak, ha rajta kunyhót, házat, kezdetleges malmot, fűrészmalmot építettek, az ő (t. i. az építettő) javára kisajátíttatik“; míg ugyanezen törvény 54 §-a kimondja, hogy: „Az örökhaszonbérletek (taksás- és zsellérföldek)-re nézve a kisajátítási ár oly módon számítandó, hogy az 1885—1895 évek átlaga szerint számítva 15-szörösen vesszük az évenként fizetett összeget vagy az évi természetbeni szolgáltatások értékét.“

*

Az erdélyi agrártörvény ezen intézkedései meghozatalánál téves alaptól indult ki. Szeme előtt u. i. a majorsági zsellérbirtokokról a magyar törvényhozás által hozott 1896: XXV. t. c. lebegett,

melynek 1. §-a így szól: „A jelen törvény rendelkezései alá esnek azok a majorsági birtokterületek, melyeket az 1848. évi. jan. hó 1-ső napja előtt a volt földesur egyeseknek vagy többeknek évenkénti szolgálmányok mellett művelés, beültetés, beépítés vagy másnemű haszonvétel mellett engedett át, s amelyek sem urbéri birtoknak, sem pusztatelkeknek, sem foglalásoknak, sem maradványföldeknek, sem pedig telepítvényeknek nem tekinthetők.“

A 2 ik §. pedig ezt mondja: „Az 1. §-ban említett birtokterületeken levő szolgálmányokat *a jelenlegi birtokos megválthatja*, ha igazolja, hogy a birtokterületet ő vagy jogelődei 1848. évi jan. 1-je előtt már birták és a volt földesur ennek ellenében ki nem mutatja, hogy az átengedés határozott időre avagy határozatlan időre ugyan, de a visszavétel fenntartásával történt, vagy hogy az 1848 évi jan. 1-je előtt átengedett birtokra nézve az 1848 évi jan. 1-je után határozott időre vagy a visszavétel jogának fenntartásával határozatlan időre szóló újabb szerződés kötött.“

Hogy az erdélyi agrártörvény mennyire e törvénycikkből indult ki, mutatja az is, hogy a megváltási összeg meghatározásánál az 1885 – 1895 ig terjedő időre eső átlagból indul ki, épen úgy, mint az idézett t. c. 6. § ának 1. pontja is.

Az agr. törvény azonban tévesen veszi alapul ezen törvénycikket, mivel először is:

a törvény indokolása szerint: „A törvény arra törekszik, hogy *a megváltás összege megfelelő legyen a teljesített szolgálmányok jelenlegi (törvény meghozatalának időpontjabeli) valódi értékének*. A birtokviszony u. i. eredetileg szabad egyezkedés útján a szükséges munkaerő biztosítása végett keletkezett. A midőn tehát a tulajdonostól a munkaerő és ezzel együtt a birtokterület tulajdoni joga elvonatik, szükséges, hogy ennek fejében *a teljes és valóságos ellenértéket kapja*.“

A törvény ezen indokolásából világos, hogy ő ezen intézkedéseit azokra a volt jobbágysokra vagy zsellérekre vonatkoztatta, akiket a volt földesurak a „szükséges munkaerő biztosítása végett“ saját földeikre letelepítettek.

A két község közbirtokosságára tehát semmiképen sem lehetett volna vonatkoztatni e törvénycikket, mivel a közbirtokosságnak először is *nem voltak sem jobbágysai, sem zsellérei*. Másodszor: 1848 jan. 1-e előtt 23 telek volt beépítve a fürdőte-

lepen, de e 23 telek közül is a legnagyobb részen a székely határország katonai épületei, őrházai, fürdőépületek és a katonatisztek házai feküdtek; az üveggyári munkások pedig 1848 után telepedtek le Borszéken tömegesebben, s azoknak is, akiknek a közbirtokosság házhelyet adott, azt rendes haszonbéri szerződéssel határozott időre adta évi taxafizetés ellenében.*

Harmadszor: Az idézett törvénycikk 14 §-a szerint: „A megváltási eljárást úgy a birtokos, mint a volt földesur *kereset útján* indíthatja meg,“ ami a két község közbirtokosságánál egy esetben sem történt meg, hanem az agrár törvény egyszerűen csak kisajátította a közbirtokosságtól a tértulajdonjogot a térhasznélvező javára.

Feltéve, hogyha e törvénycikk alapul vétele mellett még joga is lett volna az agrár törvénynek a kisajátításra, a megváltási összeget semmiképen sem állapíthatta volna meg az 1886—1895-iki haszonvétel átlag alapulvétele mellett (az évi taxa 15-szöröseben), mivel ez a két község közbirtokosságának (az évenként fizetett 2—20 kor. taxa alapján 30—300 kor., vagyis: 15—150 Leig) tetemes kárt okozott és semmiképen *sem volt arányban a „teljesített szolgálmányok valódi értékével“*.

Végül: az idézett t. c. 44 § a értelmében: „A jelen törvény szerint meg nem váltható birtokterületek tekintetében fennálló *jogviszony a magánjog általános szabályai szerint ítélendő meg*“, ami azt jelenti, hogy jelen esetben az államhatalomnak csak abban az esetben lehetett volna az ügybe beavatkoznia, hogyha a felek békés uton egymás között megegyezni nem tudnak, s ekkor is csak az igazságszolgáltatás útján.

* Hogy Borszék község 1848 előtt még mennyire távol állott a politikai község jellegétől, és hogy egy-két üveggyári munkáscsaládon kívül mennyire lakatlan volt, hivatkozunk egy bérleti szerződésre, mely 1835-ben Remete község és Miler György és Vas Mihály üveggyári munkások között kötött, kik a jelenlegi üveggyár területe mellett, - mely mostan is közvetlenül a főút mentén fekszik, - Remete községtől egy házhelyet kértek „*arendába*“, s hogy akkor e terület milyen állapotban volt, jellemzi a szerződés egyik pontja, melyben ez áll: . . . „A helyszínrre kiküldött bizottság megállapította, hogy a kérdéses terület csak *erdős, bokros, csutakos és veszes hely*, mely csak nagy munkával alakítható hasznavehető területté“.

III. Függelék.

Az ősi székely vagyon- és földközösség.*

Könyvünk legelején említést tettünk arról, hogy székely népünk ősi vagyoni berendezkedése a vagyon- és földközösség volt. Ezt állapította meg a magyar Tagányi és a porosz Meitzen is ezen vagyon- és földközösség még ma is élő maradványaiból.

Könyvünk nem lenne teljes, hogyha egész röviden nem térnénk ki annak megállapítására, hogy a székelység ősrégi vagyon- és földközösségének mi is azok a mai nap is még létező maradványai a székely közbirtokossági vagyonokon kívül, amely vagyonokról Dr. Márkus Dezső volt magyar kuriai bíró is megállapította, hogy azok ezen ősi vagyon- és földközösségnek ma is élő legjellegzetesebb és legnagyobb fontossággal bíró maradványai. (Lásd könyvünk 14. oldalán.)

A történelem tanusítása szerint tudvalevő, hogy a magyaroknak a honfoglalás idejébeni főfoglalkozása az állattenyésztés és halászat volt, mert hiszen félfnomád lovasnép volt, de ezt bizonyítja a XI-ik századbéli adománylevelek is, melyek erdőkiől, legelőkiől, halászó helyekről, pásztoremberekről, ménese kiől stb. emlékeznek meg. A „vagyon” a marhaállomány képezte, amire jellemző a még ma is használt „aranymarha” elnevezés, valamint az is, hogy székelységünknel a „vagyon” mai napig is a marhaállomány képezi.

Történelmünkéből jól tudjuk azt is, hogy a népvándorlás és honfoglalás idejében az ellenségtől szerzett zsákmány is közös volt és közösen élvezték annak minden hasznát.

Hogyha már közös volt a zsákmány, magától értetődik, hogy közös volt a legelő is, ahol a marhaállomány legelészett. Hogy ősfoglaló népünk első gazdasági berendezkedésében mily nagy fontosságot jelentettek ezek a legelők, bizonyítja az a történelmünk-

* Erről a tárgyról Vámszer Géza csikszeredai kath. liceumi tanár 1938 év őszén Tordán az EKE. vándorgyűlésén előadást tartott. Jelen fejezetünk megírásánál az ő tanulmányát is felhasználtuk, ugyyszintén Dr. Connerth J.-nak „A székelyek alkotmányának története” c. könyvét is.

ből szintén tudott tény, hogy őseink félnomád életükben is, de különösen a letelepülés idejében, síkságokon, folyam völgyekben, vagy térségeken kerestek maguknak helyet a megszállásra.

A letelepülés idejében azonban megszűnvn a folytonos vándorlás megszállásukat konsolidálni kellett, gondoskodva egyuttal arról is, hogy a különböző oldalról fenyegető ellenséges támadásoktól úgy magukat, mint vagyonállományukat megvédhessék. Ezen célból az addigi érdek- és vagyonközösségüket, hogy amit együtt szereztek, továbbra is együtt használhassák, megélhetésük biztosításaként azután is fenntartották, így vonva be mindenkit a nagy nemzet- és érdekközösségbe.

Ezt az ősi közösséget a XV. században azonban áttöri a magántulajdon kialakulni kezdő rendszere, mikor is az addig közösen használt erdőkből népünk szaporodása folytán megkezdődnek az irtások, nyílföldek kiosztása, melyek, amint láttuk, idővel magántulajdonba mentek át, közöstulajdonban és használatra továbbra is csak az erdőket és legelőket hagyva meg.

A XIII-ik században olvasunk először székelységünk közigazgatási berendezkedéséről, a „székek“-ről; azelőtt a „föld“ elnevezés volt szokásban, mint a székelyek földje, kászon földje stb. Az eredeti nép- és vagyonközösség a székek kialakulásával *széki nép- és vagyonközösséggé* alakul át, melyek ügyes bajos dolgait részint a széki tisztviselők, részint pedig maga a széki népközösség intézi a székgyűléseken. Hogy milyen fontosságot tulajdonított ősi székelységünk közös vagyona további fenntartásának, bizonyítja az is, hogy a falu kertjei és legelőinek felosztását, valamint a gyepek szabályozását ezeken a székgyűléseken önmagának, népi közösségének tartotta fenn, sőt egy 1723-ban aranyosszéki székgyűlésén hozott végzése szerint a szék erdejének felosztására önmagát sem tartva illetékesnek, a végső döntést „vox szerint“ a *szék népi közösségének tartja fenn.* (Népszavazás; lásd: Dr. Connert J.: A székelyek alkotmányának története, 33—34. oldalon.)

A XV-ik században alakul ki a falu vagy község közigazgatási intézménye, mely a széki nemzet közösséget *faluközösséggé (falukertje) változtatja át,* melynek legfontosabb feladatát képezi *az erdők épességét a pusztítástól megmenteni, tehát az addigi erdő- és legelőbeli föld- és vagyonközösséget továbbra is fenntartani.*

Ennek a közös vagyonnak felosztási tilalma végig vonul székelységünk egész további életén is. Az erdélyi fejedelmek és országgyűlések már a XVI-ik században törvényekkel tiltották meg a Székelyföldön a régi „*uşuş-ra hivatkozva*“ a közös *legelőkn*ek és *havasoknak felosztását*, mivel felismerték a közös gazdálkodásnak előnyeit, amely különösen az olyan nép-nél fontos, mint a székelységnél is, amelynek megélhetési alapját legelsősorban is az állattenyésztés képezi.

Ebben az időben, a XVI ik században, azonban a székely rendiszervezet kialakulásával bomladozni kezd a székelységet összetartó régi törzs- és földközösség rendszere. Az ősi vagyonközösség felbomlik a székek szerint, de községek és vármegyék, sőt falu-tízesek is kapnak földeket kezelési vagy kulturális költségeik fedezésére. (Pl. Ditró nagyközség mind az öt tízesének külön birtokállománya van, s mai napig is fennállanak a tízes közbirtokosságok.) Ilyen a régi nagy földközösségi egységből még ma is létező nagyobb egységek Marosszék „Szék havasa“ Udvarhely megyében „Tizenhét falu havasa“, Bardóc széken (Erdővidéken) „Hatod havasa“, mely hat község tulajdonát képezte és képezi ma is, melyet egészen a 1879 évi XIX t. c. életbeléptetéséig a hat község együttesen, közösen használt, míg a törvény megjelenése után felosztatott Vámos, Erdőfüle, Bardóc, Száldobos, Olasztelek és Bibarcfalva közbirtokosai között.

De itt van Csikvármegyében a „Hét község havasa“, Tusnád fürdő területe, mely három alcsiki közbirtokosság tulajdona, továbbá Borszék fürdő és a hozzátartozó borvízforrások és erdők területe, mely Gyó-Ditró és Szárhegy székely nagyközségek tulajdonát képezi.

Az ősi népközösségi érzés és tradíció egyik jelenleg is feltehető esete az, hogy mikor az arányosítási törvény megengedte a 100 holdon felüli birtokosoknak a felosztásra került közös erdőkből a „kiszakítási jogot“, a 100 holdon aluli birtokosok továbbra is közösségben maradtak az erdő- és legelők kihasználása végett. Innen van az, hogy székely közbirtokosságaink arányrészeseinek nagy tömegét az egészen apró, 1—10 holdig terjedő tulajdonosok képezik.

Az ősi vagyon- és földközösségnek egy másik mai napig is létező maradványai a „legelő- és esztena társaságok“, ahol az

esztena gazda felügyelete és irányítása mellett folyik a legelők és esztenák kihasználása.

Az ősi vagyon- és földközösségből származó népközösségi és egymásrautaltsági érzésből maradt fenn az u. n. „Kaláka” rendszer is, mely talán egyedül Székelyföldünkön honos még most is, s mely nem egyéb, mint — különösen építkezéseknél — a rokonság és szomszédság munkaerejének kölcsönös igénybevétele házak és gazdasági épületek felépítéséhez.

TARTALOMJEGYZÉK:

Előszó	7 oldal
------------------	---------

I. Általános rész.

A közbirtokossági vagyonok keletkezése. Ösfoglalás. .	9	„
A közbirtokossági vagyonok története és jogi fejlődése	12	„
A közbirtokosság fogalmának meghatározása és a közbirtokosság jogi személyisége	14	„
Községi vagyonok-e a közbirtokossági vagyonok vagy magántulajdont képeznek ?	18	„
A közbirtokosságok jogi helyzete az állami főhatalom megváltozása után	24	„
Felfogásbeli különbségek a volt magyar és a jelenlegi román állami főhatóság között a közbirtokosságok igazgatására nézve	26	„
Mint vélekedett dr. Hodor Viktor közíg. vezérfelügyelő a közbirtokossági vagyonokról 1924-ben ?	28	„

II. Különös rész.

A borszéki közbirtokossági közvagyon igazg. a multban	32	„
Mi is volt tulajdonképen az 1804-ben kötött „Egyezés” (a Zimmethausennel kötött haszonbéri szerződés) és az 1832-ben létrejött „Egyezés” ?	37	„
Küzdelem Borszék fürdő tulajdonjogáért a felsőbb hatóságok önkényes intézkedéseivel szemben . . .	42	„
Községi vagyon-e a borszéki közbirtokossági vagyon vagy magántulajdon ?	46	„
Az első építkezések. Borszék politikai község kialakulása. Agrár reform és káros hatásai a két község közbirtokosságára nézve	54	„

III. Függelék.

Az ősi székely vagyon- és földközösség.	60	„
---	----	---

Szerző eddig megjelent művei :

1.) Gyilkostó monográfiája.	— — — —	Ára	80	Lei
2.) Borszék fürdő monográfiája.	— — — —	„	70	„
3.) Calauza regiunei climaterice. Lacul-Roșu (Ghilcoș)	— — — —	„	50	„
4.) A székely közbirtokossági vagyonok eredete, történelmi és jogi fejlődése az ősfoglalástól napjainkig.	— — — —	„	100	„

•••○•••

